

ΚΕΝΤΡΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΣΕΙΡΑ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ

4.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
ΤΗΣ
ΧΩΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Φ. ΚΟΥΤΣΟΥΜΑΡΗ

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
ΤΗΣ ΧΩΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΣΕΙΡΑ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ

4.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ
ΤΗΣ
ΧΩΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ
ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Φ. ΚΟΥΤΣΟΥΜΑΡΗ

CENTER OF ECONOMIC RESEARCH LIBRARY
ATHENS, GREECE

ΑΘΗΝΑΙ

Ἡ παροῦσα διάλεξις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Φ. Κουτσομάρη εἰς τὸ Κέντρον Οἰκονομικῶν Ἑρευνῶν. Ἐβασίσθη εἰς τὰ ἀποτελέσματα γενικωτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, διεξαγομένης εἰς τὸ Κ.Ο.Ε. καὶ προσεχῶς ἐκδοθησομένης ὑπὸ τὸν τίτλον :

Ἡ Μορφολογία τῆς Ἑλληνικῆς Βιομηχανίας.



*Printed in Greece
in 12 on 14 - point Baskerville type
by Constantinidis & Mihalas.*

Copyright 1962 by the Center of Economic Research,
Athens, Greece.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

I. Είσαγωγή.....	σελ. 13
II. Γεωγραφική κατανομή.....	» 15
III. Βαθμός περιφερειακής συγκεντρώσεως.....	» 20
IV. Προσδιοριστικοί παράγοντες τῆς παρούσης χω- ρονομικῆς διαρθρώσεως	» 26
V. Σχόλια τινὰ ἐπὶ τῆς ἀκολουθουμένης πολιτικῆς βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως	» 41

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Τὸ Κέντρον Οικονομικῶν Ἑρευνῶν ιδρύθη πρὸς ἐκπλήρωσιν τριῶν σκοπῶν:

1) Τὴν ἔρευναν τῶν διαρθρωτικῶν προβλημάτων καὶ τῶν δυνατοτήτων ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας.

2) Τὸν συστηματικὸν προγραμματισμὸν κατανομῆς τῶν διαθεσίμων πόρων διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν καὶ

3) Τὴν τεχνικο-οικονομικὴν κατάρτισιν στελεχῶν πρὸς ἐπ'ἀνδρῶσιν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τῆς Οἰκονομίας ἐν γένει.

Οἱ πόροι τοῦ Κέντρον Οικονομικῶν Ἑρευνῶν συνίστανται ἐξ ἐπιχορηγήσεων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἀμερικανικῆς Ἀποστολῆς καὶ τῶν Ἰδρυμάτων Ford καὶ Rockefeller. Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Καλιφορνίας, συμμετέχει εἰς τὸ ἔργον τοῦ Κέντρον διὰ τῆς ἀποστολῆς ξένων ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ Κέντρον ἐπὶ ἓν ἔτος. Μετέχει ἐπίσης προγράμματος ὑποτροφιῶν Ἀμερικανῶν πτυχιούχων ἐν Ἑλλάδι πρὸς οἰκονομικὴν ἔρευναν καὶ Ἑλλήνων πτυχιούχων εἰς Ἀμερικανικὰ Πανεπιστήμια πρὸς εὐρύτερας οἰκονομικὰς σπουδὰς.

Ὑποτροφίαι παρέχονται ἐπίσης εἰς νέους ἀποφοίτους Ἑλληνικῶν Πανεπιστημίων, οἱ ὅποιοι προσλαμβάνονται εἰς τὸ Κέντρον ἐπὶ τριετίαν, πρὸς ἄσκησιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἔρευναν. Οἱ ὑπότροφοι οὗτοι λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς διεξαγομένας ἐρεῦνας καὶ συμμετέχουν εἰς τὰ διοργανούμενα ὑπ' αὐτοῦ σεμινάρια. Τὸ κύριον ἔργον τοῦ Κέντρου εἶναι, βεβαίως, ἡ ἔρευνα τῶν βασικῶν προβλημάτων τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας, τὰ ὅποια ἀντιμετωπίζει ἡ χώρα ἐν τῇ προσπάθειά ταχείας ἀναπτύξεώς της, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος. Ἡ ἔρευνα αὕτη διεξάγεται ὑπὸ ὁμάδων ἐπιστημόνων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν πεπειραμένων Ἑρευνητῶν. Τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν δημοσιεύονται εἰς σειρὰν «Μονογραφιῶν Οἰκονομικῆς Ἑρεῦνης». Αἱ διαλέξεις καὶ τὰ σεμινάρια, τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὸ πρόγραμμα τοῦ Κέντρου, δὲν προορίζονται ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ προσωπικὸν τούτου. Καθηγηταί, πτυχιούχοι καὶ φοιτηταὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, προσκαλοῦνται ἐπίσης νὰ παρακολουθήσουν καὶ νὰ μετάσχουν εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτὴν δραστηριότητα, ἡ ὁποία, ὥς ἐλπίζεται, θὰ ἐπεκταθῇ διὰ τῆς συνεργασίας μετὰ Ἀνωτάτων Πνευματικῶν Ἰδρυμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἐξωτερικοῦ. Τὸ πρόγραμμα δημοσιεύσεων τοῦ Κέντρου συμπληροῦται διὰ τῆς ἐκδόσεως «Σειρᾶς Διαλέξεων» καὶ «Σειρᾶς Ἐπιμορφωτικῶν Μαθημάτων», τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον τῶν σεμιναρίων. Ἐπιδίωξις τοῦ Κέντρου ἀποτελεῖ ἐπίσης ἡ δη-

μιουργία βιβλιοθήκης βασικῶν οἰκονομικῶν ἔργων, ἣτις πλὴν τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἐν τῷ Κέντρῳ ἐργαζομένων καὶ ἐκπαιδευομένων, θὰ ἀποβῇ ἰδιαιτέρως χρήσιμος εἰς τοὺς Ἑλληνας Οἰκονομολόγους ἐν γένει.

Ἀποσκοπεῖται ἐπίσης ἡ ἀνταλλαγή πληροφοριῶν καὶ πορισμάτων μὲ ἀνάλογα Κέντρα ἄλλων χωρῶν καὶ ἡ συμμετοχὴ εἰς κοινὴν προσπάθειαν ἐρεῦνης μὲ ἄλλους δημοσίους ἢ καὶ ἰδιωτικοὺς ὀργανισμοὺς τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Τέλος, δεόν ὅπως τονισθῇ ὅτι τὸ Κέντρον Οἰκονομικῶν Ἑρευνῶν, ἀποτελεῖ ἐν ἐπὶ πλέον παράδειγμα Ἑλληνοαμερικανικῆς συνεργασίας, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως συνεισφορᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως πόρων καὶ προσπαθειῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ προωθήσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως οἰκονομολόγων καὶ ὑποβοηθήσεως τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως.

Ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς δραστηριότητος τοῦ Κέντρον Οἰκονομικῶν Ἑρευνῶν, εἶναι κατ' ἐξοχὴν πρακτικός: νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς καλυτέρας ζωῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΧΩΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

I

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενική είναι ἡ ἀντίληψις ἐν Ἑλλάδι, ὅτι ἡ Βιομηχανία εὐρίσκεται ὑπὲρ τὸ δέον συγκεντρωμένη εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι μίᾳ ἀνεπιθύμητος κατάστασις, ἡ ὁποία χρήζει διορθώσεως. Ἄν καὶ ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν βασίζεται ἐπὶ μιᾷ πλήρους ἀναλύσεως τῶν σχετικῶν δεδομένων, ἐν τούτοις ἔχει ἀποτελέσει τὴν βασικὴν αἰτιολογίαν τῆς ἐφαρμοζομένης πολιτικῆς βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως, διὰ τῆς παρωτρύνσεως τῶν βιομηχανιῶν ὅπως ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν ἐπαρχίαν.

Ὁ σκοπὸς ἐνταῦθα δὲν εἶναι φυσικὰ ἡ ἀνάλυσις ὅλων τῶν θεμάτων τῶν σχετιζομένων μὲ τὰ προβλήματα τῆς χωρονομικῆς ἐγκαταστάσεως τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος¹. Ἀντιθέτως, ἡ πρόθε-

1. Τὰ ἐιδικώτερα ἐν προκειμένῳ θέματα ἐξετάζονται εἰς τὴν σχετικὴν μελέτην, ἥτις διεξάγεται εἰς τὸ Κέντρον Οἰκονομικῶν Ἑρευνῶν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Β. Ward. Πρόκειται περὶ εὐρυτέρας ἐρευνῆς ἀφορώσης τὴν ἐγκατάστασιν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἐν Ἑλλάδι ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ γενικώτερον πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Βλ. Benjamin Ward: «Προβλήματα Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος», Κέντρον Οἰκονομικῶν Ἑρευνῶν, (ὑπὸ ἐκδοσιν).

σις εἶναι ἡ μέτρησις τοῦ ὑφισταμένου βαθμοῦ γεωγραφικῆς συγκεντρώσεως καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν διαρθρωτικῶν ἐκείνων προβλημάτων τῆς ἐγκαταστάσεως, τὰ ὅποια ἄφ' ἑνὸς μὲν σχετίζονται μὲ τὴν ὅλην παραγωγικὴν λειτουργίαν τῆς βιομηχανίας, ἄφ' ἑτέρου δὲ συνδέονται μὲ τὴν διαμόρφωσιν οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Εἰδικώτερον, ἡ ἔρευνα συνεκentrώθη εἰς τὴν σύντομον διερεύνησιν τῶν συγκεντρωμένων οἰκονομικῶν δυνάμεων, αἵτινες προσδιορίζουν τὰς ὑφισταμένας τάσεις εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας, ἐν τῇ προσπάθειᾳ ὅπως ἐκτιμηθῇ, κατὰ τὴν δυνατὴν ἔκτασιν, ἡ ἀποτελεσματικότης τῆς ἀκολουθουμένης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πολιτικῆς ἀποκεντρώσεως τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

Πρὸς μέτρησιν τοῦ βαθμοῦ περιφερειακῆς συγκεντρώσεως τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἐχρησιμοποιήθησαν ὠρισμένοι δείκται καὶ συντελεσταί, οἵτινες ἐβασίσθησαν ἐπὶ τῶν στοιχείων τῆς Ἀπογραφῆς Βιομηχανικῶν Καταστημάτων τοῦ ἔτους 1958, καθὼς καὶ τῆς ἐτησίαις βιομηχανικῆς ἐρεύνης τὴν ὁποίαν ἡ Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία διεξάγει ἀπὸ τοῦ ἰδίου ἔτους μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων βιομηχανικῶν μονάδων. Ἡ μέτρησις ἀναφέρεται εἰς τὴν σχετικὴν χωρονομικὴν κατανομὴν τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων, τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ καὶ τῆς παραγωγῆς, κατὰ κυριωτέρους βιομηχανικοὺς κλάδους, καθὼς καὶ εἰς τὴν σχετικὴν συμμετοχὴν τῶν διαφόρων γεωγραφικῶν δια-

μερισμάτων εἰς τὴν βιομηχανικὴν δραστηριότητα τῆς χώρας. Συμπεριλαμβάνει δὲ τόσον τὰς καθαρῶς βιομηχανικὰς μονάδας ὅσον καὶ τὰς βιοτεχνικὰς τοιαύτας.

II

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ

Εἰς τὸν Πίνακα 1 παρατίθεται ἡ ποσοστιαία κατανομὴ ὅλων τῶν βιομηχανικῶν μονάδων καὶ τῆς βιομηχανικῆς ἀπασχολήσεως διὰ τὸ ἔτος 1958, μετὰξὺ περιοχῆς Ἀθηνῶν, τῶν ἑπτὰ κυριωτέρων ἀστικῶν κέντρων τῆς χώρας (Θεσσαλονίκη, Πάτραι, Βόλος, Λάρισα, Καβάλα, Χανιά, Ἡράκλειον) λαμβανομένων ὡς συνόλου, καὶ τῶν ὑπολοίπων περιοχῶν τῆς χώρας. Μία παρομοία κατανομή, περιλαμβανομένης καὶ τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ ἀφορώσης μόνον τὰ καταστήματα μεγέθους δέκα ἀπασχολουμένων καὶ ἄνω, παρατίθεται εἰς τὸν Πίνακα 2. Ὁ δεύτερος οὗτος Πίναξ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὸς τῆς καθ' αὐτὸ βιομηχανίας, ἀποκλειομένης τῆς μικρᾶς κλίμακος βιοτεχνικῆς δραστηριότητος.

Ἐκ τῶν στοιχείων τῆς ἀνωτέρω βιομηχανικῆς καὶ βιοτεχνικῆς ἀπογραφῆς ἐμφαίνεται ὅτι 41% σχεδὸν τῶν ἀπασχολουμένων καὶ 24% τῶν καταστημάτων εὐρίσκονται συγκεντρωμένα εἰς τὴν περιοχὴν Πρωτευούσης. Ἡ συγκριτικῶς μικροτέρα μερὶς καταστημάτων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην δει-

Π Ι Ν Α Ξ 1
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ, 1958

Κώδιξ ISIC**	Κλάδοι Βιομηχανίας	Απασχόλησις Ποσοστὸν ἐπὶ τοῖς % τοῦ συνόλου			Βιομηχ. Καταστάματα Ποσοστὸν ἐπὶ τοῖς % τοῦ συνόλου		
		Περιοχὴ Ἀθηνῶν (1)	7 κέντρα Ἀστυκὰ Κέντρα* (2)	Υπόλοιπος Ἑλλὰς (3)	Περιοχὴ Ἀθηνῶν (4)	7 κέντρα Ἀστυκὰ Κέντρα* (5)	Υπόλοιπος Ἑλλὰς (6)
2-3	Σύνολον Μεταποιήσεως	41	16	43	24	13	63
20	Βιομηχανίαι εἰδῶν διατροφῆς, ἐκτὸς ποτῶν	28	18	54	12	10	78
21	Βιομηχανίαι ποτῶν	20	18	62	9	11	80
22	Καπνοβιομηχανία	40	39	21	10	56	34
23	Ύφαντικαὶ βιομηχανίαι	52	20	28	41	15	44
24	Βιομ. εἰδῶν ὑποδήσεως, ἐνδυμασίας κλπ.	38	15	47	26	15	59
25	Βιομ. ξύλου & φελλοῦ, ἐκτὸς ἐπιπλαποιίας	23	13	64	13	9	78
26	Βιομηχανία ἐπιπλῶν & εἰδῶν ἐπιπλώσεως	49	19	32	38	19	43
27	Βιομ. χάρτου & κατασκευὴ εἰδῶν ἐκ χάρτου	58	28	15	69	23	8
28	Ἐκτυπώσεις, ἐκδόσεις & συναφεῖς βιομηχ.	74	13	13	63	14	23
29	Βιομηχανίαι δερμάτος, γουναρικῶν & εἰ- δῶν ἐξ αὐτῶν, ἐκτὸς τῶν εἰδῶν ὑποδήσεως & ἐνδυμασίας	36	14	50	29	18	53
30	Βιομηχανία ἐλαστικοῦ	74	21	5	47	18	35
31	Χημικαὶ βιομηχανίαι	25	3	72	5	2	93
32	Βιομηχ. παραγῶγων πετρελαίου & ἀνθρακος	47	1	52	83	11	6
33	Βιομηχανίαι μὴ μεταλλικῶν ὀρυκτῶν, ἐκτὸς τῶν ὑποπροϊόντων πετρελαίου & ἀνθρακος	39	13	48	25	10	65
34	Βασικαὶ μεταλλουργικαὶ βιομηχανίαι	58	7	35	82	4	14
35	Κατασκευὴ ἀντικειμένων ἐκ μετάλλου, ἐκ- τὸς μηχανῶν καὶ μεταφορικοῦ ὕλικου	48	13	39	22	12	66
36	Κατασκευὴ μηχανῶν & συσκευῶν, ἐκτὸς τῶν ἡλεκτρικῶν & τῶν μέσων μεταφορᾶς	47	29	24	41	25	34
37	Κατασκευὴ ἡλεκτρικῶν μηχανῶν, συσκευῶν & λοιπῶν ἡλεκτρικῶν εἰδῶν	69	15	16	54	20	26
38	Κατασκευὴ μεταφορικῶν μέσων	53	20	27	28	17	55
39	Διάφοροι βιομηχανίαι	68	14	18	52	18	30

Π η γ ή: Ἑθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία Ἑλλάδος, Ἀπογραφὴ Βιομηχανικῶν καὶ λοιπῶν Καταστημάτων, 1958.

* Ἐνταῦθα περιλαμβάνονται: Θεσσαλονίκη, Πάτραι, Βόλος, Λάρισα, Καβάλλα, Χανιά καὶ Ἡράκλειον.

** Ἀναφέρεται εἰς τὴν Τυποποιημένην Διεθνή Βιομηχανικὴν Ταξινόμησην (International Standard Industrial Classification).

ΠΙΝΑΞ 2
ΒΑΘΜΟΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ
ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ, 1958

(Κατ/ματα 10 απασχολουμένων και άνω)

Κώδιξ ISIC	Κλάδοι Βιομηχανίας	Άπασχό- λησις %	Κατα- στήματα %	Προϊόν (προστ. άξια) %
2-3	Σύνολον Μεταποιήσεως	53.2	45.7	55.7
20	Βιομηχανίαι ειδών διατροφής, εκτός ποτών	34.7	37.5	44.7
21	Βιομηχανίαι ποτών	26.4	18.3	32.6
22	Καπνοβιομηχανία	17.7	7.8	17.1
23	Ύφαντικαί βιομηχανίαι	55.0	53.3	57.4
24	Βιομηχανίαι ειδών υποδήσεως, ένδυμασίας, κλπ.	74.7	66.8	78.2
25	Βιομηχ. ξύλου & φελλού, εκτός επιπλαποιίας	41.2	40.6	58.8
26	Βιομηχανία επίπλων και ειδών επιπλώσεως	78.6	66.5	80.5
27	Βιομηχ. χάρτου και κατασκευή ειδών εκ χάρτου	52.6	82.7	42.1
28	Έκτυπώσεις, εκδόσεις και συναφεΐς βιομηχανίαι	80.7	72.4	89.6
29	Βιομηχ. δέρματος, γουναρικών & ειδών έξ αυτών εκτός των ειδών υποδήσεως και ένδυμασίας	37.4	37.6	52.3
30	Βιομηχανία έλαστικού	68.0	73.5	61.4
31	Χημικαί βιομηχανίαι	57.1	14.4	72.8
32	Βιομηχανίαι παραγώγων πετρελαίου & άνθρα- κος	100.0	100.0	100.0
33	Βιομηχανίαι μη μεταλλικών όρυκτων, εκτός των υποπροϊόντων πετρελαίου & άνθρακος	70.5	33.3	56.8
34	Βασικαί μεταλλουργικαί βιομηχανίαι	65.8	73.9	47.7
35	Κατασκευή άντικειμένων εκ μετάλλου, εκτός μηχανών και μεταφορικού ύλικού	81.8	79.0	80.4
36	Κατασκευή μηχανών & συσκευών, εκτός των ήλεκτρικών & των μέσων μεταφοράς	48.7	52.4	56.1
37	Κατασκευή ήλεκτρικών μηχανών, συσκευών & λοιπών ήλεκτρικών ειδών	82.5	87.4	86.8
38	Κατασκευή μεταφορικών μέσων	69.2	66.3	69.8
39	Διάφοροι βιομηχανίαι	82.4	77.7	86.0

Πηγή: Έθνική Στατιστική Έπηρεσία Έλλάδος, Έτησία Βιομηχανική Έρευνα, Δημοσίων Λ:3, βιομηχανία, κλπ., 1961.

κνύει ἐξ ὑπαρχῆς τὸ σχετικῶς μεγαλύτερον μέσον μέγεθος τῶν βιομηχανικῶν μονάδων τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν. Ὁ μεγαλύτερος βαθμὸς συγκεντρώσεως εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω σχετικὴν κατανομήν, ἐμφανίζεται κατὰ σειρὰν εἰς τοὺς κλάδους ἐκδόσεων καὶ ἐκτυπώσεως, προϊόντων ἐλαστικοῦ, κατασκευῆς ἡλεκτρικῶν μηχανῶν καὶ συσκευῶν, διαφόρων μὴ ταξινομητέων βιομηχανικῶν προϊόντων, βασικῶν μεταλλουργικῶν, χάρτου, μεταφορικῶν μέσων καὶ ὑφαντουργικῶν. Ἐν ἀντιθέσει, αἱ βιομηχανίαι εἰδῶν διατροφῆς, ποτῶν, ἱματισμοῦ, ξύλου, χημικῶν προϊόντων καὶ κατεργασίας δερμάτων, εὐρίσκονται συγκεντρωμέναι κατὰ πλειοψηφίαν εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Ἡ συγκέντρωσις εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν ἐμφανίζεται σχετικῶς ὑψηλοτέρα διὰ τὰς μεγαλυτέρου μεγέθους βιομηχανικὰς μονάδας. Πλέον τοῦ ἡμίσεως τοῦ συνόλου τῶν ἀπασχολουμένων καὶ τῆς παραγωγῆς τῆς κατηγορίας ταύτης εὐρίσκεται εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν (Πίναξ 2). Εἰδικώτερον, ὑφίσταται μία ἔντονος συγκέντρωσις εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῶν βιομηχανικῶν πετρελαίου, προϊόντων ἐκ μετάλλου, ἡλεκτρικῶν εἰδῶν καὶ συσκευῶν, διαφόρων μὴ ταξινομητέων ἀγαθῶν, ἱματισμοῦ, ἐπιπλῶν, μὴ μεταλλικῶν ὀρυκτῶν, μεταφορικῶν μέσων, ἐλαστικοῦ, βασικῶν μεταλλουργικῶν καὶ χημικῶν προϊόντων. Ὁ βαθμὸς συγκεντρώσεως εἶναι ἔτι μεγαλύτερος μὲ βάσιν τὴν παραγωγὴν, λόγῳ, ὥς ἤδη ἀνεφέρθη, τοῦ σχετικῶς μεγαλυτέρου μεγέ-

θους τῶν μονάδων, αἵτινες εὐρίσκονται ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν περιοχὴν αὐτήν. Ἀντιθέτως, αἱ ἑλαφραὶ βιομηχανίαι, ὡς αἱ τῶν εἰδῶν διατροφῆς, ποτῶν, καπνοῦ καὶ δέρματος δεικνύουν πολὺ μικρότερον βαθμὸν προτιμήσεως διὰ τὴν περιοχὴν Πρωτευούσης.

Καθίσταται φανερόν ἐκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, ὅτι ἡ σχετικῶς ὑψηλότερα συγκέντρωσις εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν περιορίζεται κυρίως εἰς τὴν σχετικῶς βαρυτέραν βιομηχανίαν, τῆς ὁποίας αἱ ἀνάγκαι ἐλαχίστης κλίμακος λειτουργίας, λόγῳ τεχνολογικῶν συνθηκῶν, εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας καὶ τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα προορίζονται διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀγοράν.¹ Αἱ ἑλαφραὶ βιομηχανίαι καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ἰδίως αἱ προσανατολιζόμεναι πρὸς τὰς πρώτας ὕλας καὶ κλάδοι ἀποτελούμενοι κυρίως ἀπὸ βιοτεχνικὰς μονάδας, παρουσιάζουν μίαν πλέον ἰσοδύναμον κατανομὴν μεταξὺ τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς χώρας.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἐμφανίζεται ὡς τὸ δεύτερον ἀξιόλογον κέντρον βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως, μὲ «κανονικὴν» κάπως συμμετοχὴν εἰς τὰς βιομηχα-

1. Ἀπὸ περιφερειακῆς ἀπόψεως τὰ ἀγαθὰ διακρίνονται εἰς «περιφερειακὰ» καὶ «ἐθνικὰ» τοιαῦτα. «Ἐθνικὰ» ἀγαθὰ εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πωλοῦνται εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν καὶ συνεπῶς διασχίζουν σοβαρὰς ἀποστάσεις μεταξὺ τόπου κατασκευῆς καὶ τοιοῦτου χρησιμοποίησεώς των. Ἐξ ἄλλου, «περιφερειακὰ» ἀγαθὰ εἶναι τὰ τοπικῶς παραγόμενα καὶ καταναλισκόμενα. Βλέπε Wassily Leontief, «Interregional Theory», εἰς *Studies in the Structure of American Economy*, Oxford University Press, 1953.

νίας δέρματος, καπνοῦ, ποτῶν, ξύλου, ἱματισμοῦ καὶ ἄλλων τινῶν ἐλαφρῶν κλάδων. Ἡ συμμετοχὴ τῆς περιοχῆς ταύτης εἰς τὰς δραστηριότητας αὐτὰς κυμαίνεται μεταξὺ 18% καὶ 25% τοῦ συνόλου τῆς ἐθνικῆς ἀπασχολήσεως ἐκάστου ἀντιστοίχου κλάδου. Ἐκ τῶν λοιπῶν γεωγραφικῶν περιοχῶν, ἡ Πελοπόννησος φαίνεται νὰ ἔχει ἀξιόλογον τινὰ συμμετοχὴν εἰς τὰς βιομηχανίας χάρτου καὶ χημικῶν προϊόντων, ἐνῶ ἡ συμμετοχὴ τῶν ὑπολοίπων περιοχῶν ἀντιπροσωπεύει μικρὰν σχετικῶς μερίδα τοῦ συνόλου τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος τῆς χώρας.

III

ΒΑΘΜΟΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ

Διὰ τὴν μέτρησιν τῆς χωρονομικῆς διαρθρώσεως τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἐπίτευξιν ὠρισμένων διαρθρωτικῶν συγκρίσεων μεταξὺ περιφερειῶν, ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ γνωστοὶ συντελεσταὶ γεωγραφικῆς ἐγκαταστάσεως (coefficients of localization) καὶ χωρονομικῆς συγκεντρώσεως (location quotient).¹ Οἱ σχετικοὶ ὑπολογισμοὶ ἀναφέρονται, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὸ ἔτος 1958. Οἱ συντελεσταὶ τῆς γεωγραφικῆς ἐγκαταστάσεως, οἱ περιλαμβανόμε-

1. Βλέπε λεπτομερῆ περιγραφὴν περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν δεικτῶν τούτων συγκεντρώσεως εἰς Walter Isard, *Methods of Regional Analysis*, J. Willey & Sons, New York, 1960, Κεφ. 7.

νοι εἰς τὸν Πίνακα 3, προσδιορίζουν τὸν βαθμὸν κατὰ τὸν ὁποῖον μία βιομηχανία κατανέμεται μεταξύ τῶν διαφόρων περιοχῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ μέγεθος τῆς χρησιμοποιουμένης βάσεως, ἦτοι τὸν βαθμὸν βιομηχανικῆς διασπορᾶς. Αἱ ἀξίαι τοῦ συντελεστοῦ κυμαίνονται μεταξύ 0 καὶ 1. Ἐὰν ἡ βιομηχανία εἶναι κατανεμημένη κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ὅπως τὸ μέγεθος βάσεως, ἡ ἀξία τοῦ συντελεστοῦ εἶναι ἴση πρὸς τὸ μηδέν. Ἀντιθέτως, μία ἀξία συντελεστοῦ ἴση πρὸς τὴν μονάδα, σημαίνει συγκέντρωσιν ὁλοκλήρου τοῦ κλάδου εἰς μίαν καὶ μόνην περιοχὴν. Ὁ «λόγος» χωρονομικῆς συγκεντρώσεως (location quotient), ἐξ ἄλλου, δεικνύει τὴν σχετικὴν συμμετοχὴν μιᾶς ὀρισμένης περιοχῆς εἰς ἓνα ὀρισμένον βιομηχανικὸν κλάδον ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον (Πίναξ 4). Εἰς ἃς περιπτώσεις ὁ «λόγος» εἶναι μικρότερος τῆς μονάδος, ἡ δεδομένη περιοχὴ ἔχει συμμετοχὴν ὀλιγωτέραν τῆς «δικαίας» εἰς τὴν ἐν λόγῳ βιομηχανίαν. Ἀντιθέτως, ὅταν ὁ «λόγος» εἶναι μεγαλύτερος τῆς μονάδος, ἡ συμμετοχὴ τῆς περιοχῆς εἶναι μεγαλύτερα τῆς «δικαίας» μερίδος.

Ὑπολογισμὸς συντελεστῶν γεωγραφικῆς ἐγκαταστάσεως ἐγένετο 1) διὰ τὸ σύνολον τῆς βιομηχανίας, κατὰ κυριωτέρας πόλεις καὶ γεωγραφικὰ διαμερίσματα καὶ 2) διὰ τὰ μεγαλυτέρου μεγέθους βιομηχανικὰ καταστήματα (μεγέθους 10 ἀπασχολουμένων καὶ ἄνω), μὲ διάκρισιν μεταξύ περιοχῆς Ἀθηνῶν καὶ ὑπολοίπου Ἑλλάδος. Εἰς τὴν πρῶ-

Π Ι Ν Α Ξ 3
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ
(COEFFICIENTS OF LOCALIZATION)
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ, 1958

Κωδ. ISIC	Κλάδοι Βιομηχανίας	Σύνολον Βιομηχανίας			Βιομ. 'Επιχειρήσεις 10 άπασχολουμένων & άνω		
		'Απασχό- λησις		Βιομηχ. Κ/μάτα	'Αθήναι εν σχέσει προς λοιπήν 'Ελλάδα		
		Κατά Κυριώτε- ρας Πόλεις *	Κατά Γεωγραφ. κά Δ/μάτα*	Κατά Γεωγραφ. κά Δ/μάτα*	'Απασχό- λησις	Βιομηχ. Κ/μάτα	Προϊόν (προστ. άξ.)
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
20	Βιομηχανίαι ειδών διατροφής, έκ- τός ποτών	0.46	0.156	0.19	0.08	0.11	0.07
21	Βιομηχανίαι ποτών	0.06	0.028	0.27	0.27	0.23	0.21
22	Καπνοβιομηχανία	0.79	0.090	0.36	0.38	0.39	0.44
23	Υφαντικά βιομηχανίαι	0.65	0.156	0.02	0.10	0.02	0.16
24	Βιομηχανίαι ειδών υποδήσεως, έν- δυμασίας, κτλ.	0.23	0.103	0.22	0.21	0.23	0.02
25	Βιομηχανίαι ξύλου & φελλού, έκ- τός επίπλοποιίας	0.12	0.102	0.12	0.05	0.03	0.10
26	Βιομηχανίαι επίπλων & ειδών έ- πιπλώσεως	0.16	0.052	0.25	0.21	0.25	0.10
27	Βιομηχανίαι χάρτου & κατασκ. ειδών εκ χάρτου	0.14	0.042	0.01	0.37	0.14	0.37
28	Έκτυπώσεις, εκδόσεις & συναφεΐς βιομηχανίαι	0.11	0.056	0.28	0.27	0.34	0.31
29	Βιομ. δέρματος, γουναρικών, κτλ.	0.08	0.040	0.16	0.08	0.03	0.09
30	Βιομηχανία έλαστικού	0.08	0.028	0.15	0.28	0.06	0.21
31	Χημικαί βιομηχανίαι	0.24	0.394	0.04	0.31	0.17	0.42
32	Βιομηχανίαι παραγώγων πετρε- λαίου & άνθρακος	0.01	0.010	0.47	0.54	0.44	0.55
33	Βιομηχανίαι μη μεταλλικών ό- ρυκτών, κτλ.	0.18	0.072	0.17	0.12	0.11	0.08
34	Βασικαί μεταλλουργικαί βιομηχ.	0.05	0.032	0.13	0.28	0.08	0.63
35	Κατασκευή άντικειμένων εκ με- τάλλου	0.16	0.056	0.29	0.33	0.25	0.05
36	Κατασκευή συσκευών & μηχαν- ών, κτλ.	0.12	0.039	0.05	0.07	0.004	0.18
37	Κατασκευή ηλεκτρικών μηχαν- ών, κτλ.	0.11	0.051	0.29	0.42	0.31	0.25
38	Κατασκευή μεταφορικών μέσων	0.19	0.098	0.16	0.21	0.14	0.17
39	Διάφοροι βιομηχανίαι	0.08	0.032	0.29	0.32	0.30	0.23

Πηγή: 'Εθνική Στατιστική 'Υπηρεσία 'Ελλάδος, 'Απογραφή Βιομηχ. Κατ/μάτων κλπ. 1958, έν. άν.

* Πόλεις περιλαμβανόμεναι εις τον 'Υπολογισμόν: 'Αθήναι, Θεσ/νίκη, Πάτραι, Βόλος, Λάρισα, Καβάλλα, Χανιά, 'Ηράκλειον.

Περιλαμβανόμενα γεωγραφικά διαμερίσματα: (1) 'Αττική και Κεντρική 'Ελλάς, (2) Πελοπόννησος και 'Ιόνιοι Νήσοι, (3) Μακεδονία και Θράκη, και (4) 'Ηπειρος, Νήσοι Αιγαίου και Κρήτη.

ΠΙΝΑΞ 4

ΛΟΓΟΣ ΧΩΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ (LOCATION QUOTIENT) ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ 1958

(Βιομ. Κ/μπατα 10 απασχολούμενων και άνω)

Κώδιξ ISIC	Κλάδοι Βιομηχανίας	Περιφέρεια Πρωτευούσης			Υπόλοιπος Έλλάς		
		Απασχό- λησις	Βιομηχ. Κ/μπατα	Προϊόν (πρอสτ. άξια)	Απασχό- λησις	Βιομηχ. Κ/μπατα	Προϊόν (πρอสτ. άξια)
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
20	Βιομ. ειδών διατροφής, εκτός ποτών	0.65	0.82	0.80	1.40	0.15	1.25
21	Βιομηχανία ποτών	0.50	0.40	0.59	1.57	1.50	1.52
22	Καπνοβιομηχανία	0.33	0.17	0.31	1.76	1.70	1.87
23	Υφαντικά βιομηχανία	1.03	1.17	1.03	0.96	0.86	0.96
24	Βιομηχανία ειδών υποδήσεως, ένδυ- μασίας κτλ.	1.40	1.46	1.40	0.54	0.61	0.49
25	Βιομηχανία ξύλου & φελλού, εκτός έπιπλοποιίας	0.77	0.89	1.06	1.26	1.09	0.93
26	Βιομ. επίπλων & ειδών έπιπλώσεως	1.48	1.46	1.45	0.46	0.62	0.44
27	Βιομηχανία χάρτου & κατασκευή ειδών εκ χάρτου	0.99	1.81	0.76	1.01	0.32	1.31
28	Έκτυπώσεις, εκδόσεις & συναφείς βιομηχανία	1.52	1.58	1.61	0.42	0.51	0.23
29	Βιομηχανία δέρματος, γουναρικών κτλ.	0.70	0.82	0.94	1.34	1.15	1.08
30	Βιομηχανία έλαστικού	1.28	1.61	1.10	0.68	0.49	0.87
31	Χημικά βιομηχανία	1.07	0.32	1.31	0.92	1.58	0.61
32	Βιομηχανία παραγώγων πετρελαί- ου & άνθρακος	1.88	2.19	1.80	-	-	-
33	Βιομηχανία μη μεταλλικών όρυ- κτών κτλ.	1.33	0.73	1.02	0.63	1.23	0.98
34	Βασικά μεταλλουργικά βιομηχανία	1.24	1.62	0.86	0.73	0.48	1.18
35	Κατασκευή άντικειμένων εκ μετάλ- λου κτλ.	1.54	1.73	1.44	0.39	0.39	0.44
36	Κατασκ. μηχανών & συσκευών κτλ.	0.92	1.15	1.01	1.10	0.88	0.99
37	Κατασκ. ηλεκτρικών μηχανών, κτλ.	1.55	1.91	1.56	0.37	0.23	0.30
38	Κατασκευή μεταφορικών μέσων	1.30	1.45	1.25	0.66	0.62	0.68
39	Διάφοροι βιομηχανία	1.55	1.70	1.54	0.38	0.41	0.32

Πηγή: Έθνική Στατιστική Υπηρεσία Έλλάδος, Έτησία Βιομηχανική Έρευνα, 1958, έν. άν.

την περίπτωσιν, ὃ ὑπολογισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπασχόλησιν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν καταστημάτων, ἐνῷ εἰς τὴν δευτέραν συμπεριλαμβάνει καὶ τὴν παραγωγὴν. Ἡ εἰς δύο περιοχὰς ταξινόμησις (Ἀθῆναι ἔναντι ὑπολοίπου Ἑλλάδος) ἐχρησιμοποιήθη καὶ διὰ τὸν «λόγον» χωρονομικῆς συγκεντρώσεως, πλὴν ὅμως ἡ μέτρησις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην περιωρίσθη εἰς τὰς βιομηχανικὰς μονάδας, αἵτινες ἀποτελοῦν τὴν καθ' αὐτὸ βιομηχανίαν (καταστήματα μεγέθους ἄνω τῶν 10 ἀπασχολουμένων).

Ὁ ὑπολογισθεὶς συντελεστὴς γεωγραφικῆς ἐγκαταστάσεως διὰ τὸ σύνολον τῆς βιομηχανίας, περιλαμβανομένων καὶ τῶν βιοτεχνιῶν, δεικνύει σχετικὴν ὑψηλὴν χωρονομικὴν συγκέντρωσιν εἰς ὠρισμένας περιοχὰς κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τοὺς κλάδους βιομηχανίας καπνοῦ, ὑφαντουργίας καὶ τροφίμων καὶ κατὰ δεύτερον διὰ τοὺς κλάδους ἱματισμοῦ καὶ χημικῶν προϊόντων. Εἰδικώτερον, ὅσον ἀφορᾷ τὰς μονάδας μεγαλυτέρου σχετικῶς μεγέθους, ἕνας ὑψηλὸς βαθμὸς συγκεντρώσεως, ἀντανακλῶν προφανῶς τὴν δύναμιν ἑλξεως τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν, ἐμφανίζεται διὰ τὴν σχετικῶς βαρυτέραν βιομηχανίαν, ὡς προϊόντα πετρελαίου, μεταλλουργικῶν, παραγωγῆς ἡλεκτρικῶν εἰδῶν καὶ συσκευῶν, διαφόρων καταναλωτικῶν ἀγαθῶν διαρκοῦς χρήσεως, ἐκδόσεων καὶ ἐκτυπώσεως καὶ βιομηχανίας καπνοῦ.

Ὁ «λόγος» χωρονομικῆς συγκεντρώσεως δεικνύει, περαιτέρω, ὅτι ἡ περιοχὴ πρωτευούσης μετέχει περισσότερον τοῦ «κανονικοῦ» εἰς τοὺς ἀνωτέρω

βιομηχανικούς κλάδους, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς λοιπὰς περιοχάς, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν παραγωγὴν εἰδῶν ἱματισμοῦ, μὴ μεταλλικῶν ὀρυκτῶν καὶ μεταφορικῶν μέσων. Μία ὀλιγώτερον τοῦ «καانونικοῦ» συμμετοχὴ διὰ τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν φαίνεται νὰ ὑφίσταται διὰ τοὺς κλάδους τροφίμων, ποτῶν καὶ καπνοῦ.

Καθίσταται ἐμφανὲς ἐκ τῶν ἀνωτέρω δεικτῶν, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν πράγματι ὑφίσταται μία σχετικῶς δυσανάλογος συγκέντρωσις βιομηχανιῶν. Πλὴν ὅμως, ἡ ὑπερβολικὴ συγκέντρωσις παρατηρεῖται εἰς τοὺς κλάδους ἐκείνους, οἵτινες ἐξαρτῶνται ὀλιγώτερον ἐξ ἐγχωρίων πρώτων ὑλῶν καὶ περισσότερον ἐκ τῶν εὐκαιριῶν ἀγορᾶς διὰ τὰ προϊόντα. Ἡ συγκέντρωσις παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὰς βιομηχανίας, αἱ ὁποῖαι παράγουν ἡμικατηργασμένα καὶ κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ καὶ εἰς τὰς βαρείας τοιαύτας παραγωγῆς καταναλωτικῶν ἀγαθῶν διαρκοῦς χρήσεως.

Οἱ δεῖχται δεικνύουν προσέτι τὴν ἀπουσίαν οἰοῦ-
δήποτε σημαντικοῦ βαθμοῦ περιφερειακῆς εἰδικεύ-
σεως εἰς βιομηχανικὴν τινὰ δραστηριότητα, ἐκτὸς
μικρᾶς τινος ἐξαιρέσεως εἰς τὴν βιομηχανίαν κα-
πνοῦ καὶ εἰς ἄλλους μικροτέρας σημασίας εἰδικοὺς
κλάδους, μὴ ἐμφανιζομένους εἰς τὴν χρησιμοποί-
ουμένην ταξινόμησιν. Προφανῶς, τοῦτο εἶναι συ-
νεπὲς μὲ τὴν ἔλλειψιν οἰασδὴποτε σοβαρᾶς γεωγρα-
φικῆς συγκεντρώσεως φυσικῶν πρώτων ὑλῶν εἰς

τὴν Ἑλλάδα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ὀδηγοῦσε εἰς μίαν τοιαύτην περιφερειακὴν εἰδίκευσιν.

IV

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΧΩΡΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΘΡΩΣΕΩΣ

Μία προσεκτικὴ ἐπισκόπησις τῆς παρούσης περιφερειακῆς κατανομῆς τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διάρθρωσις τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως αὐτῆς εἶναι, κατὰ μέγα μέρος, συνεπὴς πρὸς παραδεδεγμένας οἰκονομικὰς ἀρχὰς «περὶ τόπου ἐγκαταστάσεως βιομηχανιῶν», δεδομένων τῶν γενικῶν συνθηκῶν τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας. Προφανῶς αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν φαίνεται νὰ ἐνήργησαν κατὰ τρόπον ἐμφανῶς μὴ ὀρθολογικὸν ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ἀρίστου (optimum) τόπου ἐγκαταστάσεώς των, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιλογῆς τοῦ τόπου ἐκείνου, ὅστις παρουσιάζει *ceteris paribus*, τοὺς ὅρους οἷτινες τείνουν νὰ μεγιστοποιήσουν τὸ καθαρὸν εἰσόδημα (locational equilibrium).¹ Προσέτι, ἡ ὑφισταμένη διάρθρωσις εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς βραδείας, μὴ δυναμικῆς ἀνόδου, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας.

1. Βλ. Walter Isard, ἐν. ἀν. Ἐπίσης. Edgard M. Hoover, *Location of Economic Activity*, Mc Graw - Hill, New York, 1948.

Δεδομένων τῶν εὐκαιριῶν ἐπενδύσεως, ὁ βασικὸς ὁδηγὸς διὰ τὰς κατ' ἰδίαν βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεώς των εἶναι, ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς θεωρίας «περὶ τόπου ἐγκαταστάσεως», τὸ συγκριτικὸν κόστος τῶν διαφόρων δυνατῶν ζωνῶν. Ἡτοι, μία σύγκρισις κόστους ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γεωγραφικῆς κατανομῆς τῶν πρώτων καὶ βοηθητικῶν ὑλῶν, τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, τῆς ἐνεργείας καὶ τῶν λοιπῶν εἰσροῶν (inputs), καθὼς καὶ μὲ τὴν ὑπάρχουσαν ἢ προβλεπομένην διάρθρωσιν καὶ τόπον ἐγκαταστάσεως τῶν ἀγορῶν, τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσουν.

Συγκεκριμένως, οἱ παράγοντες, οἵτινες δίδουν ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν σημαντικῶν διαφορῶν κόστους διὰ τὰς κατ' ἰδίαν βιομηχανικὰς μονάδας, λόγῳ τόπου ἐγκαταστάσεως, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

1) Τὸ ἄμεσον κόστος ἐξασφαλίσεως τῶν χρησιμοποιουμένων εἰσροῶν (inputs), συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ κόστους μεταφορᾶς διὰ τὴν μετακίνησιν τόσον τῶν εἰσροῶν ὅσον καὶ προϊόντων καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ προϊόντος πρὸς τοὺς καταναλωτάς.

2) Τὸ μέγεθος καὶ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀγορᾶς ἐν σχέσει (α) πρὸς τὴν συχνότητα καὶ τὸ κόστος τῶν ἀποστολῶν καὶ (β) πρὸς τὴν κλίμακα παραγωγικῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς συνεπείᾳ τούτου δημιουργίας οἰκονομιῶν ἢ ἐπιβαρύνσεων (economies or diseconomies of scale).

3) Ἡ ὑπαρξὶς καὶ τὸ μέγεθος δι' ἐκάστην βιο-

μηχανικήν μονάδα τῶν διαφόρων ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν ἢ ἐπιβαρύνσεων λόγῳ τύπου ἐγκαταστάσεως, τῶν συμπεριλαμβανομένων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῶν οἰκονομιῶν ἐγκαταστάσεως καὶ ἀστικῆς συγκεντρώσεως (localization and urbanization economies).¹ Αἱ οἰκονομίαι ἐγκαταστάσεως δημιουργοῦνται ἐκ τῆς εὐκόλου ἐπαφῆς μετὰ τῶν ἀγοραστῶν, ἐκ τῆς πληρεστέρας χρησιμοποίησεως διαφόρων εἰδικευμένων ὑπηρεσιῶν, τῆς ὑπάρξεως ἀγορᾶς δι' ὑποποιόντα, εὐκαιριῶν διὰ τὴν διάθεσιν ἀπορριμμάτων καὶ λοιπῶν παρομοίων διευκολύνσεων. Τοιαῦται οἰκονομίαι ἔχουν μεγαλύτεραν βαρύτητα

1. Ἐννοιολογικῶς, οἱ διάφοροι τύποι οἰκονομιῶν, οἵτινες συνδέονται μὲ ἕκαστον τύπον ἐγκαταστάσεως, συνήθως περιλαμβάνονται ὑπὸ τὸν γενικὸν ὅρον «οἰκονομίαι ἢ ἐπιβαρύνσεις συσσωρεύσεως» (Agglomeration Economies or Diseconomies). Εἰς τοῦτο περιλαμβάνονται αἱ οἰκονομίαι ἢ ἐπιβαρύνσεις (α) κλίμακος λειτουργίας, (β) ἐγκαταστάσεως καὶ (γ) ἀστικῆς συγκεντρώσεως.

Ὡς γνωστόν, αἱ «οἰκονομίαι κλίμακος παραγωγικῆς λειτουργίας» ἀναφέρονται εἰς ἐκεῖνας, αἵτινες δυνατόν νὰ ἐπιτευχθοῦν μέσῳ μεταβολῶν εἰς τὸ ἐπίπεδον λειτουργίας μιᾶς ἐπιχειρήσεως, τῶν λοιπῶν μεταβλητῶν παραμενουσῶν σταθερῶν. Αἱ οἰκονομίαι ἐγκαταστάσεως ἀναφέρονται εἰς ἐκεῖνας, αἵτινες ἀποκτῶνται διὰ τῆς συγκεντρώσεως παρομοίων ἐργοστασιακῶν ἐγκαταστάσεων εἰς τὴν αὐτὴν ζώνην. Τέλος, αἱ οἰκονομίαι ἀστικῆς συγκεντρώσεως, ἀν καὶ στενῶς συνδεόμεναι μὲ τὰς οἰκονομίας ἐγκαταστάσεως, δημιουργοῦνται ὅταν ἐργοστασιακαὶ ἐγκαταστάσεις διαφόρου τύπου συγκεντροῦνται εἰς τὴν αὐτὴν ζώνην. Τοιαῦται οἰκονομίαι δημιουργοῦνται δι' ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ βιομηχανίας ἐγκατεστημένας εἰς τὴν αὐτὴν ζώνην, συνεπεία μεγεθύνσεως τοῦ οἰκονομικοῦ μεγέθους τῆς ζώνης, ὡς τοῦτο καθορίζεται ὑπὸ τοῦ πληθυσμοῦ, εἰσοδήματος, παραγομένου προϊόντος, ἢ πλούτου. Βλ. διὰ λεπτομερείας εἰς W. Isard καὶ E. M. Hoover, ἐν θ α ὁ ν ω τ ἔ ρ ω.

διὰ τὰς βιομηχανίας ἐλαφρῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς συγκριτικῶς βαρυτέρας βιομηχανίας, εἰς τὰς ὁποίας ἰδιάζουσιν βαρὺτητα ἔχουν αἱ οἰκονομίαι κλίμακος λειτουργίας. Ἐξ ἄλλου, αἱ οἰκονομίαι ἐκ συγκεντρώσεως εἰς ἀστικούς χώρους (urbanization economies) προέρχονται ἐκ: (α) τῆς ἐντατικωτέρας χρησιμοποίησεως τοῦ γενικοῦ μηχανισμοῦ μιᾶς ἀστικῆς διαρθρώσεως, ἰδιαιτέρως εὐκολιῶν ὑποδομῆς, (β) τῆς καλυτέρας ἀρθρώσεως τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων, (γ) διοικητικῶν εὐκολιῶν (κυβερνητικῶν καὶ δημοτικῶν) καὶ ἄλλων οἰκονομιῶν εἰς ἐμμέσους παραγωγικὰς δαπάνας, ὡς εἶναι δαπάναι ἐκπαιδεύσεως, ἐγκαταστάσεις ἀναψυχῆς καὶ λοιπαὶ παρόμοιαι ὑπηρεσίαι καὶ τέλος (δ) ὀφέλη κοινωνικῆς προνοίας.

Ὅμοίως, ἐπιβραδύνσεις ἀστικῆς συγκεντρώσεως (urbanization diseconomies) προέρχονται ἐκ περιφερειακῶν διαφορῶν εἰς τὸ κόστος ζωῆς, ἐνοίκια, ὕψος χρηματικῶν ἡμερομισθίων, ἀξία γηπέδων, ἢ ἐκ τῆς ἐλλείψεως οἰουδὴποτε ἐκ τῶν προαναφερθέντων συντελεστῶν, οἵτινες δημιουργοῦν οἰκονομίας ἀστικῆς συγκεντρώσεως.

Ἡ ἰσορροπία τῶν δυνάμεων ἔλξεως καὶ ἀπωθήσεως προσδιορίζει τελικῶς τὸν ἄριστον τρόπον ἐγκαταστάσεως μιᾶς βιομηχανικῆς μονάδος. Ἐπειδὴ γενικῶς ἡ ἐπιχειρηματικὴ ἱκανότης, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ κλιμαξ παραγωγικῆς λειτουργίας, διαφέρουν ἀπὸ ἐπιχείρησιν εἰς ἐπιχείρησιν, ἐκάστη βιομηχανικὴ μονὰς ἀντιμετωπίζει διαφορετικὸν κόστος παραγω-

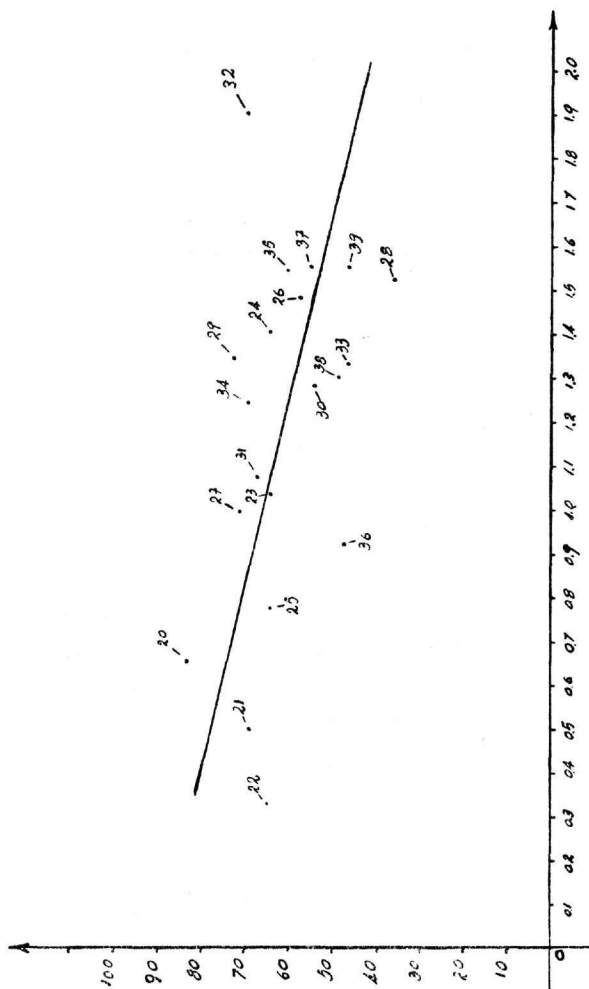
γῆς, δεδομένων, ὡς ἐλέχθη, τῶν εὐκαιριῶν ἐπενδύσεως.

Παρεκλίσεις ἐκ τοῦ ἀρίστου τρόπου ἐγκαταστάσεως εἶναι φυσικὰ δυνατὰ καὶ μάλιστα συχνὰ εἰς τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας. Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ διαφόρων παραγόντων, ὡς τὸ σύστημα τελωνειακῆς προστασίας, ἡ ποιότης τῆς διαθεσίμου ἐπιχειρηματικῆς διοικήσεως, κακῶν κρατικῶν παρεμβάσεων ἰδίως εἰς τὴν διαμόρφωσιν τιμῶν συγκοινωνιακῶν ὑπηρεσιῶν, ἡ ὠρισμένα ἐκπολιτιστικὰ στοιχεῖα σχετιζόμενα μὲ τὰς προτιμήσεις τῆς ἐπιχειρηματικῆς τάξεως ἢ καὶ ἄλλα προσωπικὰ συμφέροντα καὶ ἐπιδιώξεις αὐτῆς.

Κρίνοντες τὴν παρούσαν διάρθρωσιν τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας εἰς τὰ πλάισια τῶν ὡς ἄνω συντελεστῶν προσδιορισμοῦ, εὐρίσκομεν ἓνα ὑψηλὸν βαθμὸν συνεπείας εἰς τὴν σχέσιν ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ βαθμοῦ περιφερειακῆς συγκεντρώσεως καὶ διαρθρώσεως τοῦ κόστους τῶν διαφόρων βιομηχανικῶν κλάδων. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ σχετικὴ βαρύτης τῶν δαπανῶν παραγωγῆς δι' ὑλικὰ ἐπεξεργασίας παρουσιάζει ἀντίστροφον σχέσιν πρὸς τὸν βαθμὸν συγκεντρώσεως τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος, ὡς αὕτη μετρεᾶται διὰ τοῦ λόγου χωρονομικῆς συγκεντρώσεως (βλέπε σχετικὸν διάγραμμα). Ὁ βαθμὸς συναρτήσεως φαίνεται νὰ εἶναι ἀκετὰ σημαντικός, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς ἐξουδετερωτικῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐξασκοῦν ἔνιοι οἰ-

Δ Ι Α Γ Ρ Α Μ Μ Α

Σχέσεις μεταξύ ανάλογιας κόστους, ύλικων και βαθμού βιομηχανικής συγκεντρώσεως.
(Βιομηχανικά καταστήματα 10 άπασχολουμένων και άνω)



οικονομικοί παράγοντες ἢ ἐξω-οἰκονομικαὶ παρεμβάσεις.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι αἱ βιομηχανίαι, αἱ ὁποῖαι εἶναι προσανατολισμέναι πρὸς πρῶτας ὕλας, δεικνύουν ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν διασπορᾶς ἢ τουλάχιστον μίαν τάσιν ἀπομακρύνσεως ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν. Τοιαῦται βιομηχανίαι μὲ χαμηλὸν λόγον χωρονομικῆς συγκεντρώσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν, εἶναι αἱ βιομηχανίαι εἰδῶν διατροφῆς, καπνοῦ, ποτῶν καὶ ἐκ τῶν χημικῶν ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦν μεγάλας ποσότητας ἐγχωρίων γεωργικῶν προϊόντων (κατασκευῆς σάπωνος, ἐξευγενισμοῦ ἐλαίου καὶ ἄλλων παρομοίων ἐργασιῶν).

Ἀντιθέτως, βιομηχανίαι εἰς τὰς ὁποίας τὸ κόστος τῶν λοιπῶν συντελεστῶν (πλὴν τῶν πρῶτων ὑλῶν) ἔχει μεγαλυτέραν βαρύτητα παρουσιάζουν τάσιν προσανατολισμοῦ πρὸς τὴν ἀγοράν, ἥτοι συγκέντρωσιν εἰς ὠρισμένα ἀστικά κέντρα καὶ ἰδίως εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαίνεται ὅτι τὸ μέγεθος τῆς ἀγορᾶς καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσαι οἰκονομίαι κλίμακος παραγωγικῆς λειτουργίας, ἐγκαταστάσεως καὶ ἀστικῆς συγκεντρώσεως, διαδραματίζουσιν τὸν σπουδαιότερον ρόλον ὡς δυνάμεις ἑλξεως καὶ κατὰ συνέπειαν εἶναι κατὰ βάσιν ὑπαίτιοι διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν βιομηχανιῶν τοῦ τύπου αὐτοῦ εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν, ἢ εἰς ἓνα μικρὸν ἀριθμὸν ἐτέρων ἀστικῶν κέντρων, ὡς ἡ Θεσσαλονίκη, ὁ Βόλος καὶ αἱ Πάτραι. Δυνάμεθα νὰ

εἴπωμεν ἐπομένως, ὅτι ὁ κατ' ἀρχὴν προσανατολισμὸς πρὸς τὴν ἀγορὰν εἶναι ὁ πρωταρχικὸς προσδιοριστικὸς παράγων γεωγραφικῆς κατανομῆς τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος.

Πλὴν ὅμως, βιομηχανίαί με προσανατολισμὸν τὴν ἀγορὰν καὶ διὰ τὰς ὁποίας τεχνικαὶ ἀδαιρετότητες τῶν παραγωγικῶν ἐγκαταστάσεων δὲν ἀποτελοῦν σοβαρὸν ἐμπόδιον καὶ συνεπῶς εἶναι δυνατὴ ἡ βιοτεχνικὴ μορφή παραγωγῆς, ἐμφανίζουσι μίαν πλέον ἰσόρροπον κατανομήν μεταξὺ τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς χώρας. Αἱ οἰκονομίαι κλίμακος παραγωγῆς εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν ἀποτελοῦν σοβαρὰν κεντρομόλον δύναμιν. Τοιούτου εἵδους βιομηχανίαί ἀφοροῦν κυρίως τὴν παραγωγὴν μικρῶν συσκευῶν, μεταλλικῶν ἀντικειμένων καὶ προϊόντων ἐκ ξύλου. Ἐξαίρεσιν ἐμφανίζεται νὰ ἀποτελοῦν αἱ βιομηχανίαί ἱματισμοῦ, αἵτινες δεικνύουσι ἓνα σχετικῶς ὑψηλὸν βαθμὸν συγκεντρώσεως εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν, παρὰ τὸ μικρὸν τῶν μέγεθος καὶ τὴν βιοτεχνικὴν τῶν δομὴν. Προφανῶς, οἰκονομίαι ἐγκαταστάσεως συνδεόμεναι με τὴν ταχτικὴν προμήθειαν ὑλικῶν κατεργασίας καὶ τὴν διάθεσιν τοῦ προϊόντος, ὡς καὶ τὴν εὐκολίαν ἐξευρέσεως εἰδικευμένης ἐργατικῆς δυνάμεως, ἀποτελοῦν τὰς πλέον ἰσχυρὰς δυνάμεις ἑλξεως εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην καὶ συνεπῶς τὸν κυριώτερον παράγοντα συγκεντρώσεως τοῦ κλάδου αὐτοῦ εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς εἰδικῆς ταύτης περιπτώ-

σεως, τὸ μεγαλύτερον μέρος ἐκ τῶν λοιπῶν μὴ προσανατολισμένων εἰς πρώτας ὕλας βιομηχανιῶν (συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν προσανατολισμένων εἰς καυσίμους ὕλας) δεικνύουν μίαν δυσανάλογον συγκέντρωσιν εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν. Προφανῶς, οἰκονομίαι κλίμακος παραγωγικῆς λειτουργίας καὶ οἰκονομίαι συσσωρεύσεως (agglomeration economies), τὰς ὁποίας ἡ περιοχὴ αὕτη προσφέρει, ἐξασκοῦν μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν ὥς δυνάμεις ἑλξέως ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ κόστος μεταφορᾶς ὑλικῶν καὶ συνεπῶς εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν παρατηρουμένην συγκέντρωσιν. Κατ' ἀκολουθίαν, ἡ ἐγκατάστασις τῶν βιομηχανιῶν αὐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν καθίσταται δι' αὐτὰς φορεὺς σοβαρῶν οἰκονομιῶν καὶ ὥς ἐκ τούτου εἶναι οἰκονομικῶς δικαιολογημένη.

Τὸ μέγεθος, ἐξ ἄλλου, τῆς ἀμέσως προσιτῆς ἀγορᾶς τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν καθιστᾷ δυνατὴν μίαν μεγαλυτέραν κλίμακα παραγωγικῆς λειτουργίας ἐν συγκρίσει πρὸς οἰοδήποτε ἕτερον σημεῖον τῆς Ἑλλάδος, λαμβανομένης φυσικὰ ὑπ' ὄψει τῆς ἐπικρατούσης καταστάσεως εἰς τὸ σύστημα μεταφορῶν καὶ τὰς λοιπὰς ὑπηρεσίας ἐξυπηρετήσεως τῆς βιομηχανίας. Ὁ τελευταῖος οὗτος παράγων εἶναι πρὸς τὸ παρὸν πολὺ ὀλίγον συντελεστικὸς τῆς συγκεντρώσεως τῆς παραγωγῆς εἰς μεγάλας βιομηχανικὰς μονάδας μακρὰν τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν. Κατὰ συνέπειαν, ἡ παραγωγή ἐπὶ ἐθνικῆς ἀκτῖνος ὑπὸ βιομηχανιῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἀκό-

μη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ἐλαφρῶν βιομηχανιῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν, ὑφίσταται σοβαρὰς «ἐπιβαρύνσεις περιφερειακοποιήσεως» (regionalization diseconomies).

Συγκεκριμένως, οἱ παράγοντες οἱ ὅποιοι προσδίδουν χωρονομικὰ πλεονεκτήματα ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν ἔναντι τῶν λοιπῶν περιοχῶν (καὶ ἐπομένως συντελοῦν εἰς τὴν προσέλκυσιν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ τῶν περισσοτέρων οὐχὶ πρὸς πρῶτας ὕλας προσανατολισμένων βιομηχανιῶν) εἶναι οἱ ἑξῆς:

1) Ἡ περιοχὴ Ἀθηνῶν συγκεντρώνει τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν οἰκογενειακῶν δαπανῶν διὰ βιομηχανικὰ προϊόντα καὶ ἴσως ὅλων τῶν δαπανῶν διὰ προϊόντα τελικῆς ζητήσεως. Εἰς κατὰ προσέγγισιν ὑπολογισμὸς διὰ τὸ ἔτος 1958, μετὰ βάσιν τὴν Ἑρευναν Δαπανῶν Νοικοκυριῶν τῆς Ἑθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας ἔχει ὡς ἀκολούθως:¹

	Ποσοστὸν συνόλου δαπανῶν ἀστικῶν νοικοκυριῶν διὰ βιομηχανικὰ προϊόντα. (εἰς %)
Περιοχὴ Ἀθηνῶν	61,4
Θεσσαλονίκη	8.6
Πόλεις μετὰ πληθυσμὸν μεταξύ 30 καὶ 80.000	15.2
Πόλεις μετὰ πληθυσμὸν μεταξύ 10 καὶ 30.000	14.8
Σύνολον	100.0

1. Ὁ ὑπολογισμὸς ἐβασίσθη εἰς τὴν Ἑρευναν Ἀστικῶν Νοικοκυριῶν τοῦ 1958.

Ἐκ τῆς ὥς ἄνω κατανομῆς ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ περιοχή Ἀθηνῶν παρουσιάζει τὴν μεγαλύτεραν αὐτοτελῆ ἀγορὰν βιομηχανικῶν ἀγαθῶν, λόγω τῆς μεγάλης ἀστικῆς συγκεντρώσεως καὶ τῶν συγκριτικῶς ὑψηλοτέρων εἰσοδημάτων (ὁ μέσος ὅρος τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος εἰς τὴν περιοχήν Ἀθηνῶν ὑπολογίζεται κατὰ 40% ὑψηλότερος τοῦ μέσου ἐθνικοῦ).¹ Ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ ἀστικά κέντρα τῆς Νοτίου Ἑλλάδος (μετὰ τῶν ὁποίων ἐπιχειρήσεις ἐγκατεστημέναι εἰς τὴν περιοχήν Ἀθηνῶν ἔχουν εὐκολωτέραν σύνδεσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Βορείου Ἑλλάδος), ἡ μερὶς τῆς ἀγορᾶς ἐντὸς τῆς ἀκτίνος ἐπιρροῆς τῆς περιφέρειας Ἀθηνῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον τῆς χώρας καθίσταται, ἔτι μεγαλύτερα προσεγγίζουσα τὸ 80% τῶν συνολικῶν δαπανῶν τῶν ἀστικῶν νοικοκυριῶν τῆς Ἑλλάδος διὰ βιομηχανικά προϊόντα. Οὕτω, ἀπομένει διὰ τὴν περιοχήν Θεσσαλονίκης ποσοστὸν 20% τῆς ὅλης ἀστικῆς ζητήσεως διὰ τοιαῦτα ἀγαθά.²

Τὸ ἀνωτέρω γεγονός, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς συνήθεις ἐσωβιομηχανικὰς σχέσεις, αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται μεταξὺ βιομηχανικῶν μονάδων (κυρίως με-

1. Βλ. Στ. Γερωνυμάκης, «Περιφερειακὴ Κατανομὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Εἰσοδήματος» Οἰκονομικὴ Πορεία, Δεκέμβριος, 1961.

2. Τοῦτο ἐξηγεῖ κατὰ μέγα βαθμὸν τὴν παρατηρηθεῖσαν ἐλαττωμένην ἐλκυστικότητά τῆς περιφέρειας Θεσσαλονίκης ὡς τόπου βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως. Βλ. μνημονευθεῖσαν μελέτην Κ.Ο.Ε. ὑπὸ Β. Ward.

ταξὺ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι παράγουν διὰ τελικὴν κατανάλωσιν καὶ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι παράγουν ἡμικατηργασμένα ἀγαθὰ) καὶ τῆς ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως τῶν ἀγορῶν των, προσδίδουν εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν σοβαρὸν πλεονέκτημα ὡς τόπου ἐγκαταστάσεως βιομηχανικῆς δραστηριότητος. Τὸ μέγεθος τῆς ἀγορᾶς ὡς προσδιοριστικὸς παράγων τοῦ μεγέθους παραγωγικῆς λειτουργίας, προσδιορίζει ἐπίσης καὶ τὴν ικανότητα τῆς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως νὰ ἀναπτυχθῇ πρὸς τὸ ἄριστον μέγεθος αὐτῆς, ἐπωφελομένη οἰκονομιῶν κλίμακος παραγωγικῆς λειτουργίας. Τοῦτο εἶναι ἄρκετὰ ἀπλοῦν ὥστε νὰ μὴ χρήζῃ περαιτέρω ἀναλύσεως. Δὲν θὰ πρέπει νὰ προκαλῇ ἐντύπωσιν συνεπῶς τὸ ὅτι ἡ περιοχὴ Ἀθηνῶν παρουσιάζει διὰ τὰς περισσοτέρας βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις τὸν οἰκονομικώτερον τρόπον ἐγκαταστάσεως, τουλάχιστον ἀπὸ ἀπόψεως ἀγορᾶς.

2) Ὁ δεύτερος προσδιοριστικὸς παράγων εἶναι ἡ ἐξάρτησις πολλῶν ἑλληνικῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἐξ εἰσαγομένων πρώτων ὑλῶν. Ἡ ἐξυπηρέτησις αὐτῶν μέσῳ τῶν σχετικῶν εὐθηνότερων εὐκολιῶν τοῦ λιμένος Πειραιῶς, ἀντιπροσωπεύει ἐτέραν σοβαρὰν πηγὴν οἰκονομιῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελεῖ πλεονέκτημα ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν περιοχὴν πρωτευούσης διὰ τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι βασίζονται εἰς ἐπεξεργασίαν εἰσαγόμενων ὑλῶν.

3) Ἡ περιοχὴ Ἀθηνῶν προσφέρει εἰς τὰς κατ' ἰδίαν βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις τὰς μεγαλυτέρας

συγκριτικῶς ἐξωτερικὰς οἰκονομίας ἐγκαταστάσεως καὶ ἀστικῆς συγκεντρώσεως. Ἐπὶ παραδείγματι, ἡ περιοχὴ Ἀθηνῶν διαθέτει τὴν σχετικῶς ὀλιγώτερον δαπανηρὰν ἡλεκτρικὴν ἐνέργειαν ἐξ οἴου· δῆποτε ἄλλου κέντρου τῆς χώρας. Ἐπίσης, ἡ ἐγκατάστασις τῶν διυλιστηρίων πετρελαίου εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν, ἠϋξήσε τὰ πλεονεκτήματα τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν, λόγῳ διαφορῶν κόστους εἰς ἐνέργειαν καὶ καύσιμα. Αἱ οἰκονομίαι αὗται καθίστανται μεγαλύτεραι, ὅταν ἡ βιομηχανικὴ συγκεντρώσις εἰς μίαν περιοχὴν, ἐνεξαρτήτως τοῦ κινήτρου, ἔχει φθάσει εἰς τὸ σημεῖον ἐπηρεασμοῦ τοῦ μεγέθους τῆς τοπικῆς ἀγορᾶς. Ἡ περιοχὴ Ἀθηνῶν μὲ τὸ νὰ καταστῇ ἐξ ὑπαρχῆς τὸ ἐμπορικόν, διοικητικόν, χρηματοδοτικόν καὶ κοινωνικόν κέντρον τῆς χώρας, συνεκέντρωσε ἐπενδύσεις καὶ ἀνέπτυξε οὐσιαστικὰ πλεονεκτήματα ὡς τόπος ἐγκαταστάσεως βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἔναντι τῶν λοιπῶν περιοχῶν. Τοιαῦται συνθῆκαι, μὲ τὸ νὰ δημιουργοῦν εὐκαιρίας ἐπενδύσεων, ἀπέβησαν κεντρομόλοι δυνάμεις διὰ τὴν ἔλξιν νέων βιομηχανιῶν κατὰ πολὺ ἰσχυρότεροι τῆς ἀπωθητικῆς ἐπιδράσεως τὴν ὁποίαν δυνατόν νὰ ἐξασκοῦν αἱ τυχόν ἐπιβαρύνσεις ἐξ ὑπερβολικῆς συγκεντρώσεως (ὑψηλότερον κόστος ζωῆς, ἀνώτερα χρηματικὰ ἡμερομίσθια κλπ.).

4) Τέλος, ὁ παράγων διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐπιχειρηματικότητος) εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι τόσον μετακινήτὸς ὅσον θεωρητικῶς ὑποτίθεται. Ἡ οἰκονο-

μικῇ ἀνάλυσις τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως λαμβάνει ὡς δεδομένον συνήθως ὅτι τὸ κεφάλαιον καὶ ἡ ἐπιχειρηματικότης εἶναι ἀπολύτως μετακίνητοι συντελεσται καὶ ὡς ἐκ τούτου μὴ παρουσιάζοντες ἐμπόδια εἰς τὴν κατὰ περιφερείας διασπορὰν τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅμως ἡ ἐπιχειρηματικὴ τάξις καὶ γενικῶς ἡ βιομηχανικὴ ἐπιχειρηματικὴ διοίκησις εὐρίσκονται ἐγκατεστημένα κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν καὶ εἰς πολὺ μικροτέραν κλίμακα εἰς τὴν Θεσ/νίκην καὶ τὰ λοιπὰ ἀστικά κέντρα τῆς χώρας. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπιχειρηματικὴ τάξις φαίνεται νὰ εἶναι μᾶλλον δυσκόλου μετακινήσεως καὶ μὲ ἰσχυρὰν προτίμησιν νὰ ἐγκαθιστᾷ τὴν ἐπιχειρηματικὴν της δραστηριότητα ὅσον τὸ δυνατόν πλησιέστερον πρὸς τὸν τόπον διαμονῆς της ἐκτὸς ἐὰν φυσικὰ ὑπάρχει εἰδικὸν σοβαρὸν κίνητρον (ὡς ὁ τόπος ἐγκαταστάσεως τῶν πρώτων ὑλῶν), τὸ ὁποῖον ἐξασκεῖ ἰσχυροτέραν ἀντίρροπον ἑλξιν. Οἱ λόγοι διὰ μίαν τόσον δυσκόλως μετακινουμένην ἐπιχειρηματικὴν διοίκησιν δυνατόν νὰ εἶναι διάφοροι. Ὑπάρχουν ὅμως δύο συντελεσταί, οἵτινες φαίνεται νὰ εἶναι ἰδιαιτέρας σημασίας διὰ τὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλλάδος: (α) Ἡ ἑλξις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς πρωτευούσης καὶ αἱ παρεχόμεναι μεγαλύτεραι εὐκαιρίαι κοινωνικῆς ἀνόδου καὶ (β) τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπιχειρηματικότης καὶ διοικήσις τῆς ἐπιχειρήσεως συνήθως συμπέπτουν εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν καὶ εἰς τὰς ὀλίγας ἐκεῖνας περιπτώσεις, ὅπου πράγματι ὑ-

φίσταται διαχωρισμός διοικήσεως καὶ ἐπιχειρηματικότητος (συνήθως εἰς πολὺ ὀλίγας μεγάλας ἐπιχειρήσεις), ὑπάρχει πάντοτε ἡ ἀνάγκη στενῆς ἐπιβλέψεως ἐκ μέρους τῶν ἰδιοκτητῶν ἐπιχειρηματιῶν, λόγῳ τῆς σπάνιως ἱκανῶν καὶ ἐμπιστευμένων ἐπαγγελματικῶν στελεχῶν διοικήσεως ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς διοικήσεως τῆς ἐπιχειρήσεως νὰ ἀσκήσῃ πλήρη καὶ ἀποτελεσματικὸν ἔλεγχον ἐκ τοῦ μακρόθεν.

Ἐκ τῶν προαναφερθέντων στοιχείων δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ κατάστασις αὕτη παραμένει ἀμετάβλητος, ἡ ἐλκτικὴ δύναμις τοῦ συμπλέγματος Ἀθηνῶν, ὡς τόπου ἐγκαταστάσεως βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, θὰ ἐξακολουθῇ νὰ παραμένῃ ἀνεπηρέαστος. Ἐκτὸς βεβαίως ἐὰν ἀναπτυχθοῦν ἡ δημιουργηθοῦν ἀντίρροποι δυνάμεις, ἡ ἡ ἐλκτικὴ δύναμις ἐτέρων περιοχῶν καταστῇ ἀρκετὰ ἰσχυρὰ (μέσω π.χ. ἐπιχορηγήσεως τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως), ἵνα δημιουργήσῃ ἀντίρροπον κεντρομόλον δύναμιν. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ἰδιαζούσης σημασίας διὰ τὴν διαμόρφωσιν κρατικῆς πολιτικῆς τεινούσης νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν τόπον ἐγκαταστάσεως τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος τῆς χώρας πρὸς τὸν σκοπὸν μεταβολῆς τῆς παρούσης χωρονομικῆς διαρθρώσεως.

Τὸ βασικὸν ἐπαναλαμβάνομεν συμπέρασμα τῆς παρούσης ἀναλύσεως εἶναι ὅτι ἡ ὑφισταμένη διάρθρωσις ἐγκαταστάσεως τῆς ἐλληνικῆς βιομηχανίας εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ συνεπὴς πρὸς τὰς ἐπενεργούσας

οικονομικὰς δυνάμεις. Ἡ παρατηρουμένη τάσις συγκεντρώσεως ἐνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν δὲν εἶναι παρὰ τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα ὑφισταμένων κατὰ τὸ παρελθὸν συνθηκῶν καὶ προσδοκιῶν, αἱ ὁποῖαι ὁδηγοῦν τὰς κατ' ἰδίαν ἐπιχειρήσεις νὰ ἀναζητήσουν τὸν ἄριστον τρόπον ἐγκαταστάσεώς των, μὲ μικρὰς τινὰς ἐξαιρέσεις ὀφειλομένας κυρίως εἰς ἔξω-οικονομικοὺς συντελεστὰς καὶ παρεμβάσεις.

V.

ΣΧΟΛΙΑ ΤΙΝΑ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΜΕΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ

Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔχει ἀποδυσθῆ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς μίαν προσπάθειαν προωθήσεως τῶν βιομηχανικῶν πρὸς ἐγκατάστασιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν. Τοῦτο φυσικὰ δὲν εἶναι τι ἰδιάζον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πολλὰ χωρὰ ἀκολουθοῦν σήμερον πολιτικὴν ἀποκεντρώσεως τῆς βιομηχανικῆς των δραστηριότητος, ἐν τῇ προσπάθειά των ὅπως, εἴτε ἐπιλύσουν προβλήματα ἀνίσου περιφερειακῆς ἀναπτύξεως καὶ οὕτω διορθώσουν σοβαρὰς περιφερειακὰς οἰκονομικὰς ἀνισότητας, εἴτε ἀπαλλαγοῦν τῶν προβλημάτων μιᾶς ὑπερβολικῆς ἀστικῆς συγκεντρώσεως.

Ἡ ἰδέα ὀπισθεν τοῦ μέτρου εἶναι κατὰ βάσιν ἡ ἐπίγνωσις περὶ τῶν χωρονομικῶν ἰδιοτήτων τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, εἰδικῶς δὲ τῆς σχέσεως ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τόπου ἐγκαταστάσεως τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τοῦ πέριξ χώρου ἀφ' ἑτέρου.¹ Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς προαχθείσης κατὰ τὰ μεταπολεμικά ἔτη γνώσεως σχετικῶς μὲ τὸν μηχανισμόν τῆς διαδικασίας οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Περιφερειακαὶ μελέται εἰς τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας καὶ ἀλλαχοῦ παρέχουν προσθέτους σοβαρὰς ἐνδείξεις ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοιαύτης σχέσεως.²

1. Σύμφωνα μὲ τὴν τριπλὴν ὑπόθεσιν τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ T.W. Schultz, (α) ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις λαμβάνει χώραν εἰς ὠρισμένας «χωρονομικὰς μῆτρας». (β) Αἱ μῆτραι αὗται εἶναι πρωτίστως βιομηχανικαὶ—ἀστικαὶ εἰς σύνθεσιν. (γ) Ἡ παρούσα οἰκονομικὴ ὀργάνωσις λειτουργεῖ καλὺτερον εἰς τὸ ἐπικεντρον ἢ πλησίον τῆς κατ' ἰδίαν μῆτρας οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἐν γένει, ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις ἔχει ὠρισμένας χωρονομικὰς ιδιότητας καὶ τὸ βασικόν της ἐλατῆριον φαίνεται νὰ εὐρίσκεται εἰς βιομηχανο-ἀστικά συμπλέγματα. Βλ. The Economic Organization of Agriculture, Mcmillan Co. New York, 1953, Κεφ. 9. Ἐπίσης W. Isard, Location and Space Economy, ἐν. ἀν., Κεφ. 1.

2. Δι' ἐμπειρικὰς ἐρεῦνας ἐν προκειμένῳ βλέπε: William Nickolls, «Industrialization, Factor Markets, and Agricultural Development», The Journal of Political Economy, Vol. LXIX (Αὐγ. 1961) καὶ «Effects of Industrial Development on Tennessee Valley Agriculture, 1900-1950» (Journal of Farm Economics, 1956. Ἐπίσης εἰς Anthony M. Tang, Economic Development in the Southern Piedmont, 1860-1950: Its Impact on Agriculture, Chapel Hill: University of North Press, 1958). Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἰδέας βασίζεται ἐπίσης καὶ ἡ πρότασις Ξ. Ζολώτα περὶ τῆς δημιουργίας βιομηχανικῶν συμπλεγμάτων ὡς μέσου προωθήσεως τῆς περι-

Ἡ ἐπιθυμία ἀντιμετωπίσεως τοῦ προβλήματος τῆς ὑπερβολικῆς ἀστικῆς συγκεντρώσεως εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν δέον νὰ θεωρηθῇ ἐπίσης ὡς σοβαρὸν κίνητρον τῆς υἱοθετηθείσης πολιτικῆς βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως. Ὁμολογουμένως, ἡ τᾶσις αὕτη συγκεντρώσεως εἰς τὴν περιοχὴν πρωτεύουσας ἔλαβε σοβαρὰς διαστάσεις κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, μὲ μεγάλας προφανῶς ἀπαιτήσεις διὰ πάγια κοινωνικὰ ἔξοδα καὶ ἐπενδύσεις.

Τὰ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως υἱοθετημένα μέτρα ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως, εἶναι πολὺ πρόσφατα διὰ νὰ ἔχουν ἤδη ἀποδώσῃ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα καὶ συνεπῶς διὰ νὰ δύνανται νὰ ἀξιολογηθοῦν δεόντως. Ἐν τούτοις δυνάμεθα, ἐπὶ θεωρητικῆς τουλάχιστον βάσεως, νὰ προβῶμεν εἰς σχόλια τινὰ ἀφορῶντα τὴν πιθανὴν ἀποτελεσματικότητά τοῦ προγράμματος, ὅσον ἀφορᾷ τὸν βασικὸν αὐτοῦ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν καὶ πιθανῶς καὶ τὰς δυνατὰς ἐπιδράσεις του ἐπὶ τῆς παραγωγικῆς ἐπαρκειᾶς τῆς βιομηχανίας. Πρὶν ὅμως εἰσελθῶμεν εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἀπόψεις τοῦ θέματος, θὰ ᾔτο σκόπιμον νὰ προβῶμεν εἰς μίαν σύντομον ἀνασκόπησιν τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μέτρου.

Τὸ μέτρον ἐν τῷ συνόλῳ του ἀποτελεῖται ἀπὸ κίνητρα, κυρίως φορολογικὰ ἀπαλλαγὰί, ἀποβλέ-

φερειακῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος. Βλ. Περιφερειακὸς Προγραμματισμὸς καὶ Οἰκονομικὴ Ἀνάπτυξις, Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1961.

ποντα εἰς τὴν προσέλκυσιν τῶν βιομηχανιῶν πρὸς τὰς ἐπαρχίας¹. Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ κατωτέρω σημεία:

1) Τὸ πρόγραμμα βασίζεται, κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ μέρος, εἰς ἔμμεσον ἐπιχορήγησιν, ὑπὸ μορφήν φορολογικῶν καὶ δασμολογικῶν ἀπαλλαγῶν καὶ μειωμένα ποσοστὰ εἰσφορῶν εἰς τοὺς διαφόρους ὀργανισμούς.

Αἱ μὴ φορολογικῆς φύσεως ἀπαλλαγαὶ εἶναι μικρᾶς σχετικῶς σημασίας, τουλάχιστον ἀπὸ χρηματικῆς ἀπόψεως καὶ ὥς ἐκ τούτου ἀμφιβόλου ἀποτελεσματικότητος ὥς πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν.

2) Οὐδεμία συγκεκριμένη πρόβλεψις ὑπάρχει ὥς πρὸς τὰς ζώνας ἐκείνας, εἰς ἃς θὰ πρέπει νὰ κατευθυνθῇ ἡ ἀποκέντρωσις καὶ συνεπῶς συσχετίσις τῶν κατ' ἰδίαν μέτρων μετὰ συγκεκριμένων γεωγραφικῶν περιοχῶν βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως. Ἡ μόνη γενικῆς φύσεως γενομένη διάκρισις εἶναι μακρὰν τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν καὶ μεταξὺ Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ Νήσων. Προφανῶς, προϋπόθεσις τῆς διακρίσεως ταύτης εἶναι (α) αἱ ὑφιστάμεναι δυσμενεῖς διαφοραὶ εἰσοδήματος μεταξὺ τῶν νήσων καὶ τῶν περισσοτέρων ἡπειρωτικῶν περιοχῶν καὶ (β) τὰ πρόσθετα ἔξοδα ἐπιβαρύνσεως,

1. Ἡ πολιτικὴ αὕτη φαίνεται νὰ εἰσῆχθη τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1952 διὰ τοῦ Ν.Δ. 2176. Ἐλαβε ὁμοῦς τὴν πληρεστέραν τῆς μορφῆς διὰ τῶν Νόμων 3213/1955, 4002/1959 καὶ 4171/1961.

λόγῳ τόπου ἐγκαταστάσεως, τὰ ὁποῖα συνεπάγεται ἡ ἐγκατάστασις ἐνὸς ἐργοστασίου εἰς τὰς Νήσους, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διαμετακίνησιν τοῦ προϊόντος πρὸς τὰς ἀγοράς. Κατὰ πόσον φυσικὰ αἱ ὑποθέσεις αὗται εἶναι ὀρθαί, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἄνευ προηγουμένης εἰδικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν συγκριτικὴν διάρθρωσιν τοῦ κόστους μεταφορᾶς τῶν διαφόρων δυνητικῶν περιοχῶν ἐγκαταστάσεως βιομηχανιῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διαμετακίνησιν πρώτων καὶ βοηθητικῶν ὑλῶν καὶ ἐπεξηργασμένων προϊόντων.

3) Τὸ μέτρον καθ' αὐτὸ εἶναι ἐνδεικτικὸν δύο ἐτέρων προϋποθέσεων τῆς ἀκολουθουμένης πολιτικῆς: Πρῶτον, ὅτι ἡ ἐγκατάστασις μιᾶς βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως μακρὰν τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν ἔχει τῷ ὄντι ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν ἐπιβαρύνσεων λόγῳ τόπου ἐγκαταστάσεως καὶ δευτέρον ὅτι ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὰς ἐπαρχίας δὲν εἶναι καὶ πολὺ ἐλκυστικὴ διὰ τοὺς Ἑλλήνας ἐπιχειρηματίας (management immobility). Ἐπομένως, καθίστανται ἀπαραίτητα σχετικῶς ὑψηλότερα ποσοστὰ κέρδους διὰ τὴν προσέλκυσιν ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος μακρὰν τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν.

4) Οὐδεμία διάκρισις ὑφίσταται εἰς τὰ ἐφαρμοσθέντα μέτρα ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶδος τῶν βιομηχανιῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ προωθηθοῦν πρὸς τὰς ἐπαρχίας. Τὰ προβλεπόμενα ὀφέλη παρέχονται ἀδιακρίτως εἰς πᾶσαν βιομηχανικὴν ἐπιχείρησιν, ἥτις θὰ ἐδέχετο νὰ ἐγκατασταθῇ μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ μόνη γενομένη διάκρισις εἶναι ἡ ἀνωτέρω σημειωθείσα μεταξὺ νήσων καὶ ἡπειρωτικοῦ τμήματος τῆς χώρας.

5) Τὰ παρεχόμενα ὀφέλη εἰς μικρὰν μόνον κλίμακα ἐπηρεάζουν τὴν διάρθρωσιν τοῦ κόστους παραγωγῆς τῶν ἀπολαβουσῶν ταῦτα ἐπιχειρήσεων. Τοιαῦτα ὀφέλη ἐπηρεάζοντα τὸ κόστος εἶναι: (α) Ἡ ἀπαλλαγὴ ἐκ τοπικῶν φόρων, (β) τὰ μειωμένα ποσοστὰ εἰσφορῶν εἰς τὸ Ἰδρυμα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων, (γ) ἡ ἀπαλλαγὴ ἐκ τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως εἰσφορῶν ὑπὲρ τρίτων ὀργανισμῶν καὶ (δ) αἱ μικρότεραι ἀποσβέσεις, ὥς ἐκ τοῦ χαμηλοτέρου κόστους τῆς ἐπενδύσεως τῆς ἀντιπροσωπευομένης ὑπὸ μηχανημάτων εἰσαχθέντων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ συνεπεία τῆς τελωνειακῆς ἀπαλλαγῆς.

Εἶναι δύσκολον βεβαίως νὰ ἐπιμετρηθῇ ἀκριβῶς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιπτώσεως τῶν τοιούτων ὠφελειῶν ἐπὶ τοῦ κατὰ μονάδα κόστους παραγωγῆς τῶν κατ' ἰδίαν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν ὠφελειῶν ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῶν ἀπαλλαγῶν φόρου εἰσοδήματος, αἱ ὁποῖαι καταλήγουν νὰ ἰσοδυναμοῦν πρὸς πλήρη φορολογικὴν ἀπαλλαγὴν, διὰ τὸ χρονικὸν τουλάχιστον διάστημα τὸ προβλεπόμενον ὑπὸ τοῦ μέτρου.

Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι φυσικὰ νὰ προβῶμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν διαφορῶν συνεπειῶν, τὰς ὁποίας ἐνδεχομένως νὰ συνεπάγεται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου τούτου. Μία τοιαύτη προσπάθεια εἶναι

ἐκτὸς τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης μελέτης. Ἀντιθέτως, πρόθεσις εἶναι ἡ διατύπωσις ὠρισμένων ἐρωτημάτων ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν υἱοθετηθέντων μέτρων καὶ τὴν ἐπάρκειαν (καὶ ἴσως σκοπιμότητα) τῆς ἀκολουθουμένης πολιτικῆς βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως, ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον συλλήψεως καὶ ἐφαρμογῆς αὐτῆς.

Ἰσως εἶναι χρήσιμον νὰ ὑπενθυμηθῇ καὶ πάλιν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ κύριον συμπέρασμα τῆς παρούσης ἀναλύσεως, ὅτι δηλαδὴ ἡ διάρθρωσις τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀσυνεπῆς πρὸς τὰς ἐπενεργούσας οἰκονομικὰς δυνάμεις καὶ τὰς ὑφισταμένας ἀλληλοεξαρτήσεις. Τοιαῦται ἀλληλοεξαρτήσεις ἀφοροῦν :

(α) τὸ ἄμεσον κόστος διακινήσεως τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς καὶ τῶν προϊόντων δεδομένης τῆς γεωγραφικῆς κατανομῆς τῶν ἐγχωρίων πρώτων ὑλῶν καὶ τῆς τοποθετήσεως τῶν ἀγορῶν βιομηχανικῶν προϊόντων, (β) τὴν συχνότητα καὶ λοιπὰ χαρακτηριστικὰ τῆς προμηθείας τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς καὶ μεταφορᾶς τῶν προϊόντων, (γ) τὰς συνθήκας μεταφορᾶς καὶ συνεπῶς τὸ ἐγκλειόμενον ἄμεσον καὶ ἔμμεσον κόστος, (δ) τὸν ὀλιγώτερον δαπανηρὸν τρόπον ἐφοδιασμοῦ μὲ εἰσαγόμενας ὕλας καὶ (ε) τὰς δημιουργουμένας συνθήκας οἰκονομιῶν ἢ ἐπιβαρύνσεων γεωγραφικῆς συγκεντρώσεως καὶ κλίμαχος παραγωγικῆς λειτουργίας.

Ἐὰν κρίνωμεν τὰ μέτρα (ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται τὸ πρόγραμμα διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀντικει-

μενικῶν του σκοπῶν) ὑπὸ τὸ φῶς τῶν προαναφερθέντων συμπερασμάτων, δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι, ἡ μεγαλυτέρα ἀδυναμία τοῦ προγράμματος ἔγκειται εἰς τὴν παράλειψιν τῆς συνδέσεως τῶν συγκεκριμένων μέτρων μὲ ὠρισμένας ζῶνας βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως κατὰ τρόπον συνεπῆ πρὸς τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς μιᾶς πολιτικῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ προσέλκυσις βιομηχανιῶν πρὸς τὰς ἐπαρχίας, ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς βιομηχανικῆς δραστηριότητος, ἡ τῶν συγκεκριμένων συνεπειῶν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ κόστους παραγωγῆς τῆς βιομηχανίας, δὲν συμβάλλει κατὰ πολὺ εἰς μίαν ὑγιᾶ βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν.

Εἰς τὴν πραγματικότητα, αἱ βιομηχανίαι, αἱ ὁποῖαι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των εἶναι προσανατολισμέναι πρὸς τὰς πρώτας ὕλας, ἐπιδιώκουν νὰ ἐγκαθίστανται πλησίον τοῦ τόπου τῶν ὑλῶν, τὰς ὁποίας ἐπεξεργάζονται καί, ὅπως ἀπεδείχθη ἀνωτέρω (τουλάχιστον ἀπὸ ἀπόψεως γενικωτέρων βιομηχανικῶν κλάδων), αἱ Ἑλληνικαὶ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις αἱ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἐνήργησαν μᾶλλον ὀρθολογικῶς εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεώς των. Ἡ ἐκχώρησις εἰδικῶν προνομίων εἰς βιομηχανίας τῆς κατηγορίας ταύτης, ἵνα παρακινηθοῦν καὶ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς ἐπαρχίας, δὲν ἐξυπηρετεῖ οὐσιαστικᾶ οὐδένα σκοπὸν καὶ καταλήγει νὰ ἀποβῇ μία ἀδικαιολόγητος ἐπιχορήγησις πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις

αὐτάς. Τὸ μέτρον εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν τοιούτων βιομηχανιῶν θὰ ἐδικαιολογῇτο μόνον: (α) ὁσάκις οἱ διαθέσιμοι εἰς τὰς ἐπαρχίας φυσικοὶ πόροι παρέμεινον ἀνεκμετάλλευτοι συνεπεῖα παραλείψεως τῶν ἐπιχειρηματιῶν νὰ ἀναλάβουν τὴν πρωτοβουλίαν, εἴτε λόγῳ ἀδρανείας, εἴτε λόγῳ μὴ ἐπαρκοῦς κέρδους καὶ (β) ὁσάκις ἐπιχειρήσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς (προσανατολισμέναι εἰς πρῶτας ὕλας) εὗρισκοντο ἀντι-οἰκονομικῶς ἐγκατεστημέναι εἰς τὴν περιοχὴν Ἀθηνῶν λόγῳ μὴ μετακινήτικότητος τῆς ἐπιχειρηματικῆς διοικήσεως (management immobility), ἥ διὰ ἄλλους λόγους κοινωνικῆς φύσεως. Τὸ τελευταῖον τοῦτο καθίσταται δυνατόν συνεπεῖα συνθηκῶν ἰσχυρᾶς δασμολογικῆς προστασίας ἢ ἀπουσίας ἐπαρκοῦς ἀνταγωνισμοῦ, συνθηκαὶ αἵτινες ἐπιτρέπουν εἰς τὰς ἀντιστοίχους ἐπιχειρήσεις νὰ ἀδιαφοροῦν διὰ τὰς συνεπειὰς ἐπὶ τοῦ κόστους αὐτῶν τῶν ἐπιβαρύνσεων, αἵτινες δημιουργοῦνται ἐκ τῆς ἀντι-οἰκονομικῆς ἐγκαταστάσεώς των.

Τὸ ἀναφυόμενον ἐρώτημα εἰς τὰς προαναφερθείσας δύο εἰδικὰς περιπτώσεις εἶναι κατὰ πόσον τὰ προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ μέτρου προνόμια εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ ἀντισταθμίσουν ἄλλας δυσκολίας ἢ ἐπιβαρύνσεις περιλαμβανομένας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοιούτων βιομηχανιῶν. Χωρὶς φυσικὰ νὰ μνημονεύσωμεν τὸ βασικὸν ἐρώτημα, περὶ τοῦ ἐὰν ὑφίστανται πράγματι ἀνεκμετάλλευτοι πόροι (τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων ἡ ἰδιωτικὴ ἐπιχειρηματικότης ἀδιαφόρησε νὰ ἀναλάβῃ) εἰς τὰς διαφόρους περιοχάς. Εἰς

τὴν δευτέραν ταύτην περίπτωσιν, ἐξ ἄλλου, ἢ κατά-
στασις ἐπιβάλλει ἄλλου εἵδους μέτρα, εἰδικώτερον
μέτρα ἱκανὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀποτελεσματικῶς
παράγοντας ἐλλείψεως ἐπιχειρηματικῆς μετακινή-
τικότητος.

Τὸ πρόβλημα παραμένει φυσικὰ διὰ τὰς «οὐχὶ
πρὸς πρῶτας ὕλας» προσανατολισμένας βιομη-
χανίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖ-
σαι οἰκονομικαὶ δυνάμεις ἐξασκοῦν ἀποφασιστικὴν
ἐπιρροήν, ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον ἐγκαταστάσεως.
Τὰ ἔξοδα μεταφορᾶς τῶν προϊόντων εἰς τὰς ἀγοράς
καὶ αἱ οἰκονομίαι κλίμακος παραγωγικῆς λειτουρ-
γίας καὶ ἀστικῆς συγκεντρώσεως, φαίνεται νὰ εἶναι
ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ
τύπου ἐγκαταστάσεως τῶν τοιούτων βιομηχανιῶν.
Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, μία ὀρθολογικὴ πολι-
τικὴ, σκοποῦσα τὴν ἀποκέντρωσιν τῆς βιομηχανίας,
ἄνευ ἐπιβλαβῶν ἀποτελεσμάτων ἐπὶ τῆς παραγω-
γικῆς ἐπαρκειᾶς τῶν ἀντιστοίχων ἐπιχειρήσεων,
πρέπει νὰ κάμῃ σαφῆ διάκρισιν μεταξύ βιομηχανι-
κῶν κλάδων ἢ ἐπιχειρήσεων, αἵτινες παράγουν προ-
ϊόντα διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀγορὰν καὶ ἐκείνων αἵτινες
παράγουν διὰ τὰς τοπικὰς ἀγοράς τῶν περιφερειῶν.
Δεδομένης τῆς παρούσης διαρθρώσεως τῆς Ἑλλη-
νικῆς βιομηχανίας, ἡ τελευταία κατηγορία περι-
κλείει κυρίως βιοτεχνικὰς καὶ μικρὰς κλίμακος πα-
ραγωγικὰς μονάδας, ἢ «περιφεριακοποιήσεις» τῶν
ὁποίων ἀποτελεῖ σαφῆ ἔνδειξιν τῆς δευτερευούσης
σχετικῶς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν αἱ οἰκονομίαι κλί-

μακος παραγωγικῆς λειτουργίας ἐξασκοῦν ἐπὶ τοῦ γενικοῦ κόστους αὐτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἄμεσον κόστος διακινήσεως τοῦ προϊόντος πρὸς τὴν ἀγοράν. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην τὰ υἱοθετηθέντα μέτρα δὲν εἶναι οὐσιαστικῆς ἀποτελεσματικότητος, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξυπηρετήσεως προκαθωρισμένου ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ. Τὴν μόνην ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ διάταξις ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν παρῶτρυνσιν συγχωνεύσεως ἐπαρχιακῶν ἐπιχειρήσεων πρὸς τὸν σκοπὸν δημιουργίας μεγαλυτέρων καὶ πλέον ἐπαρκῶν μονάδων. Πλὴν ὅμως, καὶ ἡ διάταξις αὕτη εἶναι ἀμφιβόλου ἀποτελεσματικότητος.

Ἀπομένει τὸ κύριον σῶμα τῶν βιομηχανικῶν κλάδων καὶ ἐπιχειρήσεων, αἵτινες παράγουν ἐπὶ ἐθνικῆς κλίμακος. Διὰ ἐπιχειρήσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς, αἱ οἰκονομίαι κλίμακος παραγωγικῆς λειτουργίας καὶ χωρονομικῆς συγκεντρώσεως ἀσκοῦν ἰδιόζουσαν ἐπιρροήν, ὅσον ἀφορᾷ τὸν τόπον ἐγκαταστάσεώς των. Οἰαδήποτε προσπάθεια σκοποῦσα νὰ ἀποκεντρώσῃ τὰς βιομηχανίας τοῦ τύπου αὐτοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραγνώρισῃ τὰς διαφορὰς κόστους, τὰς δημιουργουμένας ὑπὸ τοιούτων παραγόντων, χωρὶς νὰ βλάβῃ τὴν παραγωγικὴν ἐπάρκειαν τῶν κατ' ἰδίαν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τὴν ἀνταγωνιστικὴν ἱκανότητα αὐτῶν. Μία πολιτικὴ σκοποῦσα τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν κεντρομόλων δυνάμεων χωρονομικῆς ἐγκαταστάσεως, πρέπει νὰ συγκεντρωθῇ πρωτίστως ἐπὶ μέτρων, τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν ἱκανὰ νὰ αὐξήσουν τὴν δύ-

ναμιν ἔλξεως τῶν ἀντιπάλων ἐπαρχιακῶν ζωνῶν καὶ τοῦτο κατὰ τρόπον, ὅστις δὲν θὰ βλάβῃ τὴν χωρονομικὴν ἰσορροπίαν τῶν σχετικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἡ ἐπιχορήγησις συγκεκριμένων περιοχῶν βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως θὰ ᾔτο ἴσως τὸ προτιμώτερον μέσον ἀπὸ ἀπόψεως αὐτῆς.

Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν σημαίνει ὅτι τὸ μέτρον θὰ πρέπει νὰ σκοπῇ κυρίως: 1) εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν τῶν διαφορῶν κόστους μεταφορᾶς, 2) τὴν δημιουργίαν οἰκονομιῶν ἐγκαταστάσεως μέσῳ ἐπενδύσεως εἰς ἔργα βιομηχανικῆς ὑποδομῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως καὶ 3) τὴν δημιουργίαν λοιπῶν ἐξωτερικῶν οἰκονομιῶν συγκεντρώσεως, αἵτινες συνήθως ἀπορρέουν ἐκ τῆς συγκεντρώσεως συμπληρωματικῶν δραστηριοτήτων εἰς τὴν αὐτὴν περιφέρειαν.¹ Κρατικαὶ προσπάθειαι διὰ τὴν ἀποκέντρωσιν τῆς βιομηχανίας προώρισται νὰ ἀποτύχουν ἐὰν αἱ ἐπιβαρύνσεις αἵτινες θὰ δημιουργηθοῦν ἐκ τῆς ἐπιβληθείσης χω-

1. Ὁρισμένοι οἰκονομίαι εἶναι κινηταὶ καὶ συνεπῶς διευκολύνουν τὴν ἀποκέντρωσιν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως. Αἱ οἰκονομίαι γίνονται μετακινηταὶ ὅταν ἐνσωματοῦνται εἰς τὰ ὑλικά ἐπεξεργασίας (μέσῳ παραγωγῆς τῆς τεχνικῆς εἰς τοὺς τομεῖς παραγωγῆς βιομηχανικῶν εἰσροῶν). "Ὅταν ὅμως αἱ οἰκονομίαι ἐνσωματοῦνται εἰς ὑπηρεσίας, εἶναι δυσκόλως μετακινηταὶ (immobile) καὶ συνεπῶς ἡ ἀποκέντρωσις ἀποβαίνει δύσκολος. Ἡ βιομηχανία συνεπῶς ἐγκαθίσταται ὄχι μόνον πλησίον τόπων μὲ εὐθυνούς συντελεστάς, ἀλλὰ ἐπίσης πλησίον τοῦ τόπου τῶν ἀμετακινήτων τοιούτων. Βλέπε E.A.G. Robinson, *The Structure of Competitive Industry*, Cambridge University Press, 1953, σελίς 124-126.

ρονομικῆς ἐγκαταστάσεως, ἀντισταθμίσουν τὰ ὑπὸ τοῦ προγράμματος παρεχόμενα ὀφέλη.

Τὰ ἐν ἰσχύϊ μέτρα δυνατόν ὅμως νὰ ἀποδειχθοῦν ἀποτελεσματικά ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς ἀναφερθείσης δυσκολίας μετακινητικότητος τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ παράγοντος. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην, μία αὐξησης τοῦ ποσοστοῦ κέρδους τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, μέσῳ προνομίων φορολογικῆς ἀπαλλαγῆς, δυνατόν νὰ προσελκύσῃ τοὺς βιομηχάνους νὰ ἐγκατασταθοῦν μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν. Πλὴν ὅμως, ὁ τοιοῦτος παράγων (χαμηλὴ ἐπιχειρηματικὴ μετακινητικότης), ὡς δύνάμεις ἑλξεως πρὸς τὴν περιοχὴν πρωτευούσης, θὰ πρέπει νὰ εἶναι μᾶλλον δευτερευούσης βαρύτητος.

Αἱ πιθανότητες εἶναι ὅτι τὸ ἐφαρμοσθὲν μέτρον εἴτε θὰ ἀποβῇ ἄνευ σοβαρᾶς ἀποτελεσματικότητος, ὅσον ἀφορᾷ τὸν σκοπὸν τῆς ἀποκεντρώσεως, ἢ θὰ καταλήξῃ νὰ ὀδηγήσῃ βιομηχανίας εἰς ἀντι-οικονομικοὺς τόπους ἐγκαταστάσεως, ἐπιδεινῶνον οὕτω τὸ πρόβλημα τῆς παραγωγικῆς ἀνεπαρκείας, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ἀντιμετωπίζῃ σήμερον ἡ Ἑλληνικὴ βιομηχανία.

Μία πολιτικὴ ἥτις προώρισται νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν προώθησιν τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων μακρὰν τῆς ἀρίστης χωρονομικῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν εἶναι δυνατόν νὰ δικαιολογηθῇ μόνον ἐὰν ἀποσκοπῇ 1) εἰς τὴν μείωσιν ὑφισταμένων σημαντικῶν εἰσοδηματικῶν διαφορῶν μεταξὺ τῶν περιφερειῶν καὶ 2) τὴν δημιουργίαν ἀστικο-βιο-

μηχανικῶν συμπλεγμάτων, τὰ ὅποια θὰ ἔδιδαν ἀφορμὴν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀντιστοίχων περιοχῶν. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις, μία πολιτικὴ βιομηχανικῆς περιφερειακῆς ἀποκεντρώσεως θὰ ἦτο εὐπρόσδεκτος, δεδομένου ὅτι εἶναι συνεπὴς πρὸς συγκεκριμένους ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς. Πλὴν ὅμως, ἡ τοιαύτη πολιτικὴ θὰ πρέπει νὰ συνδεθῇ μετὰ εἰδικῶν προγραμμάτων περιφερειακῆς ἀναπτύξεως ἢ ἐτέρους σκοποὺς κοινωνικῆς εὐημερίας. Ἡ κοινωνία, εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, ἡμπορεῖ κάλλιστα νὰ ἀναλάβῃ ἐν γνώσει τὸ βάρος τοῦ κόστους τῶν ἐγκλεισμένων παραγωγικῶν ἀνεπαρκειῶν, ὡς τιμὴν διὰ τὴν ἐπίτευξιν ὠρισμένων ἀντικειμενικῶν σκοπῶν οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἢ κοινωνικῆς εὐημερίας. Μέτρα, τὰ ὅποια προορίζονται νὰ ἐξυπηρετήσουν ἄνευ διακρίσεως τὸν ἐν πολλοῖς ἀόριστον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν προσελκύσεως τῶν βιομηχανικῶν μακρὰν τῆς περιφερείας πρωτευούσης, εἶναι ὀλίγον ἀνεδαφικά. Ἀντιθέτως μάλιστα δυνατὸν νὰ ἀποβοῦν, ὡς ἐλέχθη, ἐπιβλαβῆ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι θὰ παροτρύνουν βιομηχανίας πρὸς ἐγκατάστασιν εἰς ἀντι-οικονομικὰς περιοχάς.

Καλῶς ἐχόντων τῶν πραγμάτων, εἶναι ὀλίγον ἐπικίνδυνον καὶ ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ἀντι-οικονομικόν, νὰ ἐξωθῇ κανεῖς τὰς κατ' ἰδίαν βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις νὰ ἀποφασίζουσιν ἐπὶ τῇ βάσει μὴ οἰκονομικῶν κριτηρίων. Ἡ παροῦσα πολιτικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, μὲ τὸ νὰ παροτρύνῃ αὐτὰς νὰ ἀποφα-

σίζουν τὴν ἐπιλογὴν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως τῶν ἐργοστασίων των ἐπὶ μὴ οἰκονομικῶν κριτηρίων, συμβάλλει πολὺ ὀλίγον εἰς μίαν ὑγιᾶ βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν. Τοιοῦτος κίνδυνος φυσικὰ εἶναι μᾶλλον περιορισμένος ὑπὸ συνθήκας πλήρους ἀνταγωνισμοῦ, πλὴν ὅμως ὑπὸ περιστάσεις ἰσχυρᾶς τελωνειακῆς προστασίας καὶ περιορισμένου ἐμπορικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὡς αἱ παροῦσαι ἐν Ἑλλάδι, ἡ ἐπιλογὴ ἀντι-οἰκονομικῶν τόπων ἐγκαταστάσεως καθίσταται εὐκολος, ἰδίως ὑπὸ τὸ κίνητρον χρηματικῶν ὠφελειῶν. Τὸ σοβαρώτερον ὅμως ἐρώτημα ἐν προκειμένῳ εἶναι κατὰ πόσον ἡ κρατικὴ πολιτικὴ θὰ πρέπει ἐν ἐπιγνώσει νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν δημιουργίαν διαρθρωτικῶν παραγωγικῶν ἀνεπαρκειῶν (structural inefficiencies) εἰς τὴν βιομηχανικὴν δραστηριότητα τῆς χώρας, ἐν ὅψει τῶν συνθηκῶν, αἵτινες θὰ δημιουργηθοῦν ἐκ τῆς εἰσόδου τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα. Εἶναι ἀνάγκη νὰ κατανοηθῇ ὅτι ἡ ἀπόφασις ἐντάξεως εἰς τὴν Ε.Ο.Κ. ἐπιβάλλει ὅπως ἡ περιφερειακὴ κατανομὴ τῶν παραγωγικῶν πόρων γίνεται κατὰ τρόπον ἀπολύτως ἐπικρή (efficient). Τὸ ἐν ἰσχύϊ πρόγραμμα βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως δὲν φαίνεται νὰ συμβάλῃ κατὰ πολὺ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ἀντιθέτως, συντείνει εἰς τὴν δημιουργίαν προσθέτων ἀνεπαρκειῶν.

Ἡ ἀνωτέρω ἀνάλυσις δὲν σημαίνει φυσικὰ ὅτι μία συνεχὴς συγκέντρωσις τῶν βιομηχανιῶν εἰς τὴν περιφέρειαν πρωτεύουσας εἶναι ἐπιθυμητὴ καὶ ὅτι

θα πρέπει να γίνη άνεκτή. Ἀντιθέτως, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκεται να τονισθῇ εἶναι ὅτι μία κρατική πολιτική σκοποῦσα τὴν ἀποκέντρωσιν τῆς βιομηχανίας πρέπει να ἐνεργήσῃ μέσῳ τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων, αἵτινες διέπουν τὴν ἐπιλογὴν τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ κατὰ τρόπον ὅστις δὲν θα ἐπηρεάσῃ, ὡς ἐλέχθη, ἐπιβλαβῶς τὴν προοπτικὴν τῆς παραγωγικῆς ἀποδοτικότητος τῶν κατ' ἰδίαν βιομηχανικῶν μονάδων καὶ τὴν ἐπαρκῆ περιφερειακὴν κατανομὴν τῶν πόρων. Συνεπῶς, μέτρα τὰ ὁποῖα θα ἀπέβλεπον να ἐπηρεάσουν ὑπαρχούσας διαφορὰς εἰς τὸ κόστος καὶ τὰ μέσα μεταφορᾶς μεταξὺ περιφερειῶν, τὸν τρόπον προμηθείας καὶ τὸν τρόπον τῶν πρώτων ὑλῶν, τὸ κόστος τῶν διαφόρων γενικῶν ὑπηρεσιῶν διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ λοιπὰ παρόμοια στοιχεῖα, θα ἦσαν κατὰ πολὺ ἀποτελεσματικώτερα τῶν ἐφαρμοζομένων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀλλαγὴν τῆς παρούσης διαρθρώσεως τῆς χωρονομικῆς ἐγκαταστάσεως τῆς βιομηχανίας, χωρὶς ταυτοχρόνως να ἐπηρεασθῇ τὸ ἐπίπεδον καὶ ἡ διάρθρωσις τοῦ κόστους τῶν κατ' ἰδίαν ἐπιχειρήσεων.

Φυσικά, δὲν εἶναι ἀπαραίτητον να βασισθῇ ὑποχρεωτικῶς ὁ σκοπὸς ἀποκεντρώσεως τῆς βιομηχανίας ἐπὶ κριτηρίων παραγωγικῆς ἀποδοτικότητος. Εἶναι κάλλιστα δυνατὴ ἡ διαμόρφωσις μιᾶς οἰκονομικῆς πολιτικῆς βάσει ἄλλου τύπου κριτηρίων, ὡς ἡ ἐξάλειψις εἰσοδηματικῶν διαφορῶν μεταξὺ περιφερειῶν τῆς χώρας, ἡ ἀκόμη καὶ βάσει

μὴ οἰκονομικῶν τοιούτων ὡς τὸ τῆς ἐθνικῆς ἀσφαλείας. Μία κοινωνία εἶναι πάντοτε δυνατόν νὰ ἐπιλέξῃ μεταξὺ μεγαλυτέρας παραγωγικῆς ἐπαρκείας καὶ περιφερειακῆς βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως διὰ κοινωνικοὺς σκοποὺς. Τοιαύτη περίπτωσις δὲν φαίνεται ὅμως νὰ ὑφίσταται εἰς τὴν παροῦσαν πολιτικὴν βιομηχανικῆς ἀποκεντρώσεως. Ἄν καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῇ τις ὀριστικῶς ἐπ' αὐτοῦ, ἐν ὅψει μάλιστα τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ ἐφαρμοσθέντα μέτρα δὲν ἔχουν ρητῶς συνδεθῇ μὲ προκαθορισμένους ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς. Τὸ πρόβλημα τῆς Ἑλλάδος, τουλάχιστον κατὰ τὸ παρὸν στάδιον, εἶναι περισσότερο ἢ ἀνάπτυξις μιᾶς οἰκονομικῆς ὑγιοῦς βιομηχανίας, ἐν συνδιασμῶ ἴσως καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ὠρισμένων περιφερειῶν, παρὰ μία πολιτικὴ ἀποκεντρώσεως, ἥτις θὰ ἐξυπηρετήσῃ ἄλλου εἴδους ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς.

Συνεπῶς, μία ὀρθὴ πολιτικὴ βιομηχανικῆς «περιφερειακοποιήσεως» θὰ πρέπει: 1) Νὰ ἔχῃ σαφεῖς καὶ προκαθορισμένους ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς 2) Νὰ μὴ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἀνεπαρκῆ περιφερειακὴν κατανομὴν τῶν πόρων, καὶ 3) νὰ εἶναι συνδεδεμένη μὲ συγκεκριμένα προγράμματα περιφερειακῆς ἀναπτύξεως καὶ τὴν δημιουργίαν νέων ἀστικο-βιομηχανικῶν συμπλεγμάτων ἱκανῶν νὰ ἀντισταθμίσουν, ὑπὸ μορφήν παραγωγικῆς ἐπαρκείας τῶν ἐπιχειρήσεων, τὴν χωρονομικὴν ἔλξιν ἣν ἀσκεῖ ἡ περιφέρεια πρωτευούσης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σημαίνει: (α) Τὴν ἐξεύρεσιν καὶ προσδιορι-

σμόν ἐκ τῶν προτέρων καταλλήλων ζωνῶν βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως, (β) τὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὰς ζώνας αὐτὰς τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν βιομηχανίαν γενικῶν ὑπηρεσιῶν καὶ κοινωνικῶν εὐκολιῶν καὶ τὴν παροχὴν αὐτῶν πρὸς τὴν βιομηχανίαν εἰς τιμὰς συναγωνισμοῦ καὶ (γ) τὴν ἐξουδετέρωσιν ὑπαρχουσῶν τυχόν διαφορῶν εἰς τὸ κόστος μεταφορᾶς (συμπεριλαμβανομένου τοῦ κόστους λιμενικῶν ὑπηρεσιῶν), ὅσον ἀφορᾷ τὴν διαμετακίνησιν ὑλικῶν καὶ προϊόντων, οὕτως ὥστε αἱ βιομηχανικαὶ ἐπιχειρήσεις αἱ ἐγκατεστημέναι εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ παράγουσαι δι' ὁλόκληρον τὴν ἐθνικὴν ἀγοράν, νὰ μὴ εὐρίσκωνται εἰς μειονεκτικὴν θέσιν διὰ τὰ προϊόντα των ἔναντι τῶν τῆς πρωτευούσης.

Ἐν συντομίᾳ, ὑφίσταται ἀνάγκη διὰ μίαν ἐνέργειαν βάσει συγκεκριμένων καὶ ἐκ τῶν προτέρων προγραμματισμένων ζωνῶν βιομηχανικῆς ἐγκαταστάσεως. «Περιφερειακοποίησις» τῆς βιομηχανίας, εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὰς παρούσας προοπτικὰς δὲν νοεῖται παρὰ μόνον ἂν αὕτη ἔχει προσεκτικῶς προγραμματισθῇ καὶ καθοδηγεῖται ἀπὸ προκαθορισμένα κριτήρια ἐνεργείας καὶ ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς ἐπιτεύξεων. Ἡ προϋπόθεσις, ἣτις φαίνεται νὰ χαρακτηρίζῃ τὴν παροῦσαν πολιτικὴν ἐν προκειμένῳ, ὅτι δηλαδὴ ἅπαξ δημιουργηθοῦν χρηματικὰ κίνητρα, ἱκανὰ νὰ προσελκύσουν τὴν βιομηχανίαν πρὸς τὴν ἐπαρχίαν, οἱ κατ' ἰδίαν ἐπιχειρηματίαι θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπιλέξουν τὴν ἀρίστην δι' αὐτοὺς ζώνην ἐγκατα-

στάσεως, δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ οὐχὶ καὶ τόσον ὀρθή. Τοῦτο εἶναι καὶ τὸ πιθανώτερον, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὅψιν τὸ παρὸν ἐπίπεδον τῶν ὀργανωτικῶν ἱκανότητων τοῦ μέσου Ἑλληνος ἐπιχειρηματίου καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ υἱοθετηθέντα μέτρα οὐδεμίαν ἔχουν, ὥς ἐλέχθη, συσχέτισιν πρὸς τοὺς διαρθρωτικούς ἐκείνους παράγοντας, οἵτινες προσδιορίζουν τὸν τόπον ἐγκαταστάσεως τῶν βιομηχανιῶν. Ἐπὶ προσθέτως, μία ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τῆς ἀποκεντρώσεως τῆς Ἑλληνικῆς βιομηχανίας βάσει τῶν ἀνωτέρω προτεινομένων, ἀπαιτεῖ τὴν κατ' ἰδίαν ἐξέτασιν ἐκάστης συγκεκριμένης περιπτώσεως, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν σχετικῶν κριτηρίων οἰκονομικῆς ἐγκαταστάσεως βιομηχανιῶν. Ὑφίσταται ἀνάγκη συνεπῶς μιᾶς λεπτομεροῦς ἀναλύσεως τῶν «κερδῶν» καὶ «ζημιῶν», τὰ ὅποια αἱ διάφοροι ζῶναι ἐγκαταστάσεως προϋποθέτουν διὰ τὰς κατ' ἰδίαν βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις. Μόνον ὑπὸ τὸ φῶς τοιούτων συγκεκριμένων μελετῶν θὰ καταστῇ δυνατόν νὰ διαμορφωθοῦν προγράμματα κρατικῆς ἐπιχορηγήσεως, πρὸς τὸν σκοπὸν παροτρύνσεως τῶν βιομηχανιῶν ὅπως ἐγκατασταθοῦν εἰς συγκεκριμένας περιφερειακὰς ζώνας.

